

Mentor

Mentor nr. 2 2010

*Wilh. Wilhelmsen lykkes
i kapitalmarkedet*

Ansvarlig utgiver PwC

ISSN: 1501-8474

Redaksjonell tilrettelegging og grafisk produksjon PwC

Distribusjon

Gratis magasin for kunder av PwC

Abonnement og adresseendring

PwC-news@no.pwc.com

Trykk Oslo Forlagstrykkeri

Foto Forsidefoto: Tommy Normann
Øvrig foto: Bård Gudim, Ilja Hendel, GV-Press

Redaksjonen Ansvarlig redaktør
Jens-Erik Huneide, partner revisjon,
jens-erik.huneide@no.pwc.com

I redaksjonen

Lars Helge Aasen, partner skatt/avgift, lars.helge.aasen@no.pwc.com
Therese Karoline Gjerde, therese.karoline.gjerde@no.pwc.com
Rita Granlund, partner revisjon, rita.granlund@no.pwc.com
Anders Ellefsen, partner revisjon, anders.ellefsen@no.pwc.com
Hans A. Ellingsve, partner rådgivning, hans.ellingsve@no.pwc.com

Innholdet i denne informasjonen er kun for generell veiledning. Enhver situasjon er unik, og PwC kan derfor ikke ta ansvar for eventuelle beslutninger som baseres på innholdet. Vennligst ta kontakt med våre revisorer, advokater og/eller rådgivere dersom du har spørsmål om innholdet. For tidligere utgaver av Mentor i nedlastbar pdf-utgave, se Publikasjoner på www.pwc.no.

PwC er Norges og verdens største nettverk av revisorer, advokater og rådgivere, og leverer et bredt spekter av profesjonelle tjenester gjennom 163 000 medarbeidere i 154 land. Dette drar våre mer enn 1 400 ansatte ved 37 kontorer i Norge stor nytte av. Vi er i dag landets ledende leverandør av tjenester innen revisjon og rådgivning.

© 2010 PwC. «PwC» er benevnelsen for de uavhengige medlemsfirmaene i PricewaterhouseCoopers International Limited. PwCs virksomhet i Norge ligger i selskapene PricewaterhouseCoopers AS og Advokatfirmaet PricewaterhouseCoopers AS.

Leder

Et enklere, tydeligere og verdiskapende PwC

Magasinet du holder i hånden er første Mentor med vår nye grafiske profil, inkludert ny logo. Samtidig endrer vi vårt varemerke fra PricewaterhouseCoopers til PwC – forkortelsen dere allerede er vant til å bruke.

Ambisjonen med den nye logoen og det nye varemerket er å modernisere, forenkle og forfriske vår kommunikasjon med klienter, medarbeidere og andre. Vi mener logoen står bedre i stil med hvem vi er, hvordan vi jobber og ønsker å bli oppfattet.

Endringen av logo og varemerke innvarsler en ny tid for PwC. 12 år er gått siden Price Waterhouse og Coopers & Lybrand fusjonerte og dannet verdens

største nettverk av revisjons- og rådgivningsfirmaer. Siden 1998 har medlemsfirmaene vokst kraftig, og nå har nettverket ønsket en tydeligere og mer gjennomført profil.

I enda større grad enn før ønsker vi å synliggjøre at et samarbeid med PwC er det beste bidraget for å skape de verdiene hver enkelt klient sikter mot, enten på personlig plan eller for virksomheten. Dette er verdier som favner langt bredere enn økonomiske størrelser. Vår nye profil skal styrke den globale gjenkjenneligheten i både kommunikasjon og hvordan vi jobber.

Denne utgaven av Mentor har flere eksempler på hvordan vi kan bidra til en utvidet forståelse av begrepet verdi, ikke minst gjennom god styring og kontroll. Et eksempel er artikkelen om informasjonssikkerhet, som handler om å beskytte virksomhetsprosesser i sin helhet – ikke bare IT-sikkerhet.

Vi har også en artikkel om bærekraftig verdiskaping, som er et viktig satsingsområde for PwC. Denne beskriver hvordan klimautfordringer kan snus til gode forretningsmuligheter.

La meg også nevne PwCs grundige gjennomgang av børsnoterte selskapers årsrapport og kvartalsrapport. Denne viser at årsrapportene har gjennomgått en stille revolusjon når det gjelder kvalitetsforbedring, men at kvartalsrapportene fortsatt har et betydelig forbedringspotensial, spesielt når det gjelder informasjon om risiko.

God lesning!

Knut Grotli
Administrerende direktør, partner

Innhold Mentor 2 2010

Virksomhetsstyring

Statlig eierskap på Oslo Børs og effekter på selskapenes markedsverdier	4
Wilh. Wilhelmsen lykkes i kapitalmarkedet	6
Langsiktig verdiskaping og synliggjøring av verdier for eierne	11
Informasjonssikkerhet	12
Bærekraftig foretaksstyring	14
PwC hovedsamarbeidspartner på Gassele-konferansene	20

Finansiell rapportering

Årsrapportundersøkelsen 2009	22
Hva er nytt i IFRS	28
Pit-Stop	31
Oppbevaring av regnskapsmateriale i utlandet	34
Viktige lovendringer	36
En analytikers bekjennelser	40

Skatt og avgift

Eiendomsdagen	44
Skattemessig fradrag for tap på fordringer	46
Muligheter for å spare merverdiavgift knyttet til fast eiendom innen kultur, idrett og frivillig sektor	48
Hvordan optimalisere MVA-fradrag på anlegg av infrastruktur	50
Skattefrie velferdstiltak	52
Skattenyheter	54
Seminarer høsten 2010	57

Statlig eierskap på Oslo Børs og effekter på selskapenes markedsverdier

Den norske stat er den desidert største eieren på Oslo Børs, og eierskapet har bestått gjennom politiske skifter og konjunktuelle svingninger. Staten har deleierskap i Statoil, Telenor, DnB NOR, Yara International, Norsk Hydro, Kongsberg Gruppen og Cermaq på Oslo Børs. I samtlige av disse selskapene har staten kontroll eller i det minste negativ kontroll. Disse selskapene er gjenstand for kontinuerlig overvåking og verdivurdering fra markedet, og det er her staten har størst interaksjon med andre investorer og finansielle institusjoner. Vårt utgangspunkt for utredningen har vært å vurdere statlig eierskap i et eierstyringsperspektiv hvor staten er karakterisert som en aktiv og langsiktig eier. Vi har videre fokusert på effekter på markedsvurderinger av selskapene og dermed utelukket samfunnsøkonomiske gevinster i analysen.

Norsk statlig eierskap og dets karakteristika

Alle de overnevnte selskapene er kjennetegnet av at de etter statens kategorisering skal styres etter forretningsmessige målsetninger og ha hovedkontor i Norge. Ved at staten har negativ kontroll (over 1/3 av stemmeberettigede aksjer) kan eventuelle forslag fra andre aksjonærer om utflytting nedstemmes. Forvaltningen av de børsnoterte selskapene skjer i Olje- og Energi-

departementet og Nærings- og Handelsdepartementet. Tidligere var eierskapet organisert under respektive sektorpolitiske departementer, men med sentralisering av eierskapet har staten ønsket å øke profesjonaliteten i forvaltningen. Eierskapet til Statoil har bestått i Olje- og Energidepartementet grunnet særegne krav som settes til selskapet om ivaretagelse av statens interesser.

Få andre børsnoterte selskaper har så høy eierskapskonsentrasjon som selskapene med statlig deleierskap. Sammen med særskilte karakteristika og de kravene staten setter til selskapene har dette gjort at statlig eierskap har blitt vurdert bredt både politisk og i akademia. Bernt Arne Ødegaard fra Universitetet i Stavanger har definert en eventuell nedjustering av selskapers markedsverdi nettopp med bakgrunn i statlig eierskap som statsrabatt.

Identifisering av eventuelle kostnader ved statlig eierskap

I moderne teori om corporate governance vurderes eierskap som mer enn innskudd av kapital. Eiere stiller også med et sett av målsetninger, kompetanse og eierstyringsprinsipper som vil være med å påvirke selskapenes evne til oppnå resultater. Våre analyser har gitt grunnlag for å anta at finansmarkedet har et negativt syn på statlig eierskap, og at det eksisterer en statsrabatt i selskapene. Vi har identifisert tre områder som kan være opphav til dette forholdet.

En mulig forklaring på statsrabatt ligger i generelle karakteristika hos store industrielle eiere og ikke spesifikt i statlig eier-

skap. Det oppstår en rabatt på grunn av at det til enhver tid er relativt færre aksjer til salgs i forhold til andre store selskaper. Dette kan defineres som illikviditetsrabatt. Analyser av alle selskaper notert på Oslo Børs har dessuten vist en negativ sammenheng mellom største eiers eierandel og lønnsomhet.

En eventuell statsrabatt kan også skyldes at staten har målsetninger som ikke reflekteres direkte i profittmaksimering. Staten setter høye krav til selskapene utover maksimering av langsiktig lønnsomhet. Dette dreier seg i hovedsak om krav om norsk hovedkontor, men også krav om høye investeringer i forskning og utvikling og at selskapene har et særskilt ansvar for bevaring av arbeidsplasser. Sammenlikninger av FoU-intensitet har vist at selskapene gjennomgående investerer mer enn sine nærmeste konkurrenter. I eierskapsmeldingen som ligger til grunn for det statlige eierskapet fremgår det at investeringer i FoU skal gjøres gjennom en vurdering også av samfunnsøkonomisk lønnsomhet. Dette kan gå på bekostning av bedriftsøkonomisk verdimaksimering.

Den siste potensielle kilden til statsrabatt vi har identifisert er ineffektiv eierskapsutøvelse. Med sentraliseringen av eierskapet i NHD og OED eksisterer det et apparat med sterk faglig kompetanse for å ivareta statens interesser i de børsnoterte selskapene. Allikevel ligger det sterke begrensninger i hva departementene direkte kan avgjøre fordi større avgjørelser må gjennom politisk behandling. Det gjør at statlige beslutningsprosesser kan være tidkrevende og forspille selskapenes strategiske muligheter. Videre kan næringspolitiske hensyn ta for stor plass i slike avgjørelser og dermed ha negative innvirkninger på enkelt-selskaper og deres interesser.

Respondentene i undersøkelsen tok stilling til om de nedjusterer selskapsverdier med bakgrunn i statlig eierskap.

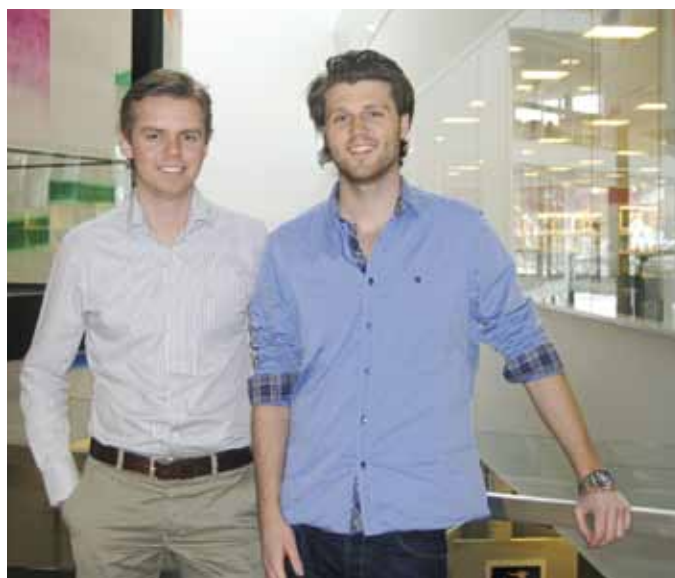
Selv om mange av respondentene svarer at statlig eierskap ikke har påvirkning, er det interessant at en stor andel faktisk antyder at de nedjusterer verddivurderinger

på bakgrunn av denne eierposisjonen. Vår statistiske analyse konkluderer med at de avgitte svarene signifikant er forskjellig fra 0. Det vil si at finansanalytikere og porteføljeforvaltere mener at statens eierskap har en negativ innvirkning på selskapenes markedsverdier. I øvrige deler av undersøkelsen fant vi bevis for at nedjusteringen er et resultat av alle våre tre identifiserte kilder til statsrabatt. Årsaken ser ut til å stamme fra tre hovedfaktorer; høy eierskapskonsentrasjon, ikke-økonomiske målsettinger og ineffektiv eierskapsutøvelse.

Vurdering av statlig eierskap

Vi har ikke hatt til hensikt å konkludere med om statlig eierskap i børsnoterte selskaper er fornuftig, men vi mener det er riktig å vurdere om det eksisterer alternativkostnader ved en slik eierposisjon. Våre funn viser at statsrabatten hos analytikere og porteføljeforvaltere ligger mellom 1 og 5 %. Selv om det er vanskelig å entydig isolere eierskapets effekter på aksjepriser,

har sentrale forskningsinstitusjoner forsøkt å analysere statsrabatt i finansielle data. Resultatene fra disse analysene har gitt indikasjoner på at statsrabatten i Norge er cirka 10 %. Eierskapsutvalget som sto bak Statens forretningsmessige eierskap (NOU 2004:7) gjorde et enda høyere anslag og mente at statsrabatten kunne være så høy som 20 %. Vi kan ikke generalisere våre funn til å gjelde hele markedet for potensielle investorer. Allikevel konkluderer vi med at våre funn viderefører antakelsen om at det eksisterer en alternativkostnad ved statlig eierskap på Oslo Børs.

Fredrik Medalen og Ole Martin Tangen

er masterstudenter ved Norges Handelshøyskole med fordypning i økonomisk styring. Studentene skrev høsten 2009 sin masterutredning i samarbeid med Nærings- og Handelsdepartementet. PwC bidro med veiledning, praktisk støtte og stipend til utredningen. Utredningens formål var å vurdere hvordan statlig eierskap påvirker markedsvurderinger av statlig deleide selskaper på Oslo Børs. Analysen av eierskapet ledet frem til hypoteser som ble testet gjennom en spørreundersøkelse blant norske og utenlandske analytikere og porteføljeforvaltere.

For ytterligere informasjon, kontakt: fredrik.medalen@gmail.com

***Wilh. Wilhelmsen lykkes
i kapitalmarkedet***
Fokus på CFOs rolle

Det ærverdige rederiet Wilh. Wilhelmsen ASA, med 149 års historie bak seg, gjennomførte i sommer en betydelig restrukturering, kapitalinnhenting og to børsnoteringer. Shipping- og logistikkvirksomheten er nå samlet i det nye børsnoterte selskapet Wilh. Wilhelmsen ASA som fikk tilført ca 1,5 milliarder NOK gjennom en kontantemisjon. Det børsnoterte eierselskapet, Wilh. Wilhelmsen Holding ASA, viderefører den totale aktiviteten i rederiet. Dette konsernet omfatter underkonsernet Wilh. Wilhelmsen ASA, virksomhetene i Wilhelmsen Maritime Services og enkelte andre aktiviteter. Vi har snakket med CFO Nils Petter Dyvik om børsnoteringene og transaksjonene.

Tekst: Rita Granlund og Håvard Abrahamsen

I vår og sommer la de fleste andre aktører sine transaksjoner på vent. Hva gjorde det mulig for dere å gjennomføre så omfattende transaksjoner i et ellers vanskelig marked?

Vi, det vil si, styret og ledelsen, hadde arbeidet lenge med alternative muligheter for å sikre vekst og finansiell handlefrihet, forteller Dyvik. Konsernet, og hvert enkelt segment i konsernet, har vokst kolossalt de siste årene til tross for at finansieringen kun har vært tradisjonell skipsfinansiering og obligasjonslån. Vi har operert under en fast kapitalstruktur, og vi har ikke brukt egenkapitalmarkedet aktivt for tilførsel av ny kapital eller virksomhet.

Vi kom til et punkt hvor det oppsto betydelige svingninger i markedet, finanskrisen var et faktum og realøkonomien ble svekket. I en slik situasjon trenger man økt finansiell kapasitet. Vi ønsket også å være ledende innenfor de segmentene vi opererer i. Når man ønsker vekst i en kapitalkrevende industri, vokser egenkapitalbehovet kraftig.

Den betydelige restruktureringen av konsernet som vi nå har gjennomført, er et direkte resultat av veksten, og representerer således ingen stor endring i strategi. Konsernet er kontrollert av familien Wilhelmsen, som ønsker å opprettholde sin posisjon som ledende aktør innenfor de segmentene konsernet opererer i. Formålet

med restruktureringen var derfor å etablere en struktur som ville gi den nødvendige finansielle fleksibiliteten.

Vår målsetning er å fortsette å betjene aksjonærene best mulig, sier Dyvik. Noen liker rendyrkede selskaper, mens andre foretrekker mer diversifisert virksomhet. Den nye strukturen med Wilh. Wilhelmsen Holding ASA og Wilh. Wilhelmsen ASA ivaretar begge ønskene. De som ønsker mer diversifisert virksomhet investerer i Wilh. Wilhelmsen Holding ASA, og de som foretrekker rendyrkede selskaper går for investering i Wilh. Wilhelmsen ASA. Med denne strukturen på plass sammen med ny egenkapital, er konsernet godt rustet til å gjennomføre fremtidige transaksjoner som ellers ikke ville vært mulig. Vi er kommet betydelig styrket ut etter restruktureringen, og vi har oppnådd den ønskede handlingsfriheten.

Hva har dere gjort annerledes enn andre?

Det følger selvfølgelig ulemper med å hente penger i et svakt marked, men vi ser betydelige muligheter fremover for å gjøre interessante oppkjøp som oppveier disse ulempene, både innenfor shipping, logistikk og maritime produkter og tjenester. Selv om emisjonen er gjennomført i Wilh. Wilhelmsen ASA, får Wilh. Wilhelmsen Holding ASA med segmentet maritime produkter og tjenester indirekte effekt av den.

Vår historie er vår største styrke. Den viser at vi har levert gode resultater over mange år, med 13 % gjennomsnittlig årlig avkastning de siste 20 år, og 18 % de siste 10 år, i form av verdistigning og utbytte. Både styret og ledelsen har vært stabile og har lang og solid erfaring. Markedets oppfatning er at vi vet hva vi driver med, og at vi driver bra. Dette er den viktigste styrken når man skal i kapitalmarkedet, og det er spesielt viktig når markedet er svakt. Det er en forventning om at vi fortsetter å levere.

«Noen liker rendyrkede selskaper, mens andre foretrekker mer diversifisert virksomhet. Den nye strukturen med Wilh. Wilhelmsen Holding ASA og Wilh. Wilhelmsen ASA ivaretar begge ønskene»

CFO Nils Petter Dyvik

Nils Petter Dyvik (57) har en MBA fra University of Wisconsin og er CFO i Wilh. Wilhelmsen Holding ASA. Han har gjennom de siste 30 år hatt en rekke ledende stillinger, som First Vice President Nordea Bank Norge ASA, Deputy CEO Wilhelmsen Lines AS, Group Deputy CEO og CFO of Wilh. Wilhelmsen ASA og CEO of Wallenius Wilhelmsen Logistics AS. Han er styreleder i Nordisk Skibsrederforening.

Hva har vært din viktigste rolle som CFO i de ulike stegene i prosessen?

Det står høyt på min agenda å skape verdier for aksjonærene gjennom å fokusere riktig. CFO må være en god innspiller til den øvrige ledelsen og til styret for å bidra til at selskapet fokuserer der avkastning og muligheter er størst. Det ligger blant annet i dette at man må ha de verktøyene og den økonomiske plattformen som gjør det mulig å gå i den retningen man ønsker.

Jeg overtok som CFO for 3 år siden og begynte tidlig å ha fokus på hvordan vi skulle skape verdier for aksjonærene, forteller Dyvik. Aller først måtte jeg få god oversikt over virksomheten og lønnsomheten. Jeg arbeidet mye med risiko- og scenarioanalyser. Det er et faktum at verden aldri står stille, og det er en viktig oppgave å skape forståelse for konsekvensen av bevegelse i de ytre faktorer.

Vi fikk ganske tidlig en diskusjon med styret og eierne om prioriteringer fremover. Arbeidet skjøt fart for vel to år siden. Da satte vi i gang diskusjoner om fremtidige strukturer og ambisjoner. Mange modeller og løsninger ble drøftet underveis. Da finanskrisen var et faktum, så vi at det var spesielt viktig å arbeide for å få en god plattform de neste 10 til 20 årene.

«Man bør være åpen for innspill, men til syvende og sist må endringer være genuint ønsket av styret og ledelsen. Det er vanskelig, og ikke alltid hensiktsmessig, å basere seg for mye på eksterne innspill.»

Du brakte ideen om en omorganisering på bordet – men hadde du løsningene?

Fordi shipping og logistikk er kapital-krevende virksomhet, kom ideen å vurdere egen børsnotering for denne virksomheten. Under prosessen så vi på flere ulike veier for å skille ut shipping og logistikk i eget børsnotert selskap. Styret og ledelsen hadde mange diskusjoner, og en rekke alternative modeller ble vurdert før vi endte med den løsningen vi mener er den beste for virksomheten og aksjonærene.

En prosess over to år må betraktes som en lang og krevende prosess. Hva er dine viktigste lærepointer?

En forutsetning for en hver forretningsdrift er at ledelsen og styret har en omforent forståelse av hvor det er muligheter for vekst og lønnsomhet, og hvordan målene for virksomheten skal nås. Det er styrets oppgave å se langt frem i tid. Ledelsen og styret må gjøre de nødvendige grep for å nå sine mål også på lang sikt.

For børsnoterte selskaper vil det ofte være mange innspill fra eksterne, både aksjemarkedet, analytikere, meglere og banker. Man bør være åpen for innspill, men til syvende og sist må endringer være genuint ønsket av styret og ledelsen. Det er vanskelig, og ikke alltid hensiktsmessig, å basere seg for mye på eksterne innspill.

En annen svært viktig erfaring er at man må ha kompetanse internt. Et så stort konsern krever interne ressurser, og har man det ikke, bør man bygge opp den rette kompetansen. Som CFO må man være i stand til å vurdere om man har den rette strukturen og bemanningen i forhold til de utfordringene konsernet står overfor.

Da styret ønsket å skyte fart i restrukturingsprosjektet, vurderte vi hvilken kompetanse vi hadde i huset. Vi så behovet for å etablere et kjerneteam som kunne jobbe med dette prosjektet på heltid i halvannet år. Det ville være vanskelig å holde stø kurs uten tilstrekkelige interne ressurser.

Er det riktig å si at en av dine formler til suksess var å bygge opp intern kapasitet og kompetanse?

I slike prosesser er man avhengig å ha et

godt team som håndterer fremdrift, utarbeidelse av grunnlagsmateriale, regnskapsinformasjon og kommunikasjon med rådgivere. Teamets sammensetning har også vært avgjørende for å skape legitimitet og god tro. Å ha interne ressurser med god kompetanse har vært meget viktig, og har gjort at vi også har fått det beste ut av rådgiverne.

Kjerneteamet har bestått av Magnus Sande med 10 års corporate erfaring fra meglerhus, Anlaug Christophersen Haarbye, statsautorisert revisor med bakgrunn fra PWC, og Benedicte Gude med bred kommunikasjonsbakgrunn. I tillegg til disse tre har mer enn 30 personer vært direkte involvert.

Man kommer ingen vei uten kompetanse – den må være bred og dekke alle områdene. Fordelen med å være så store som oss, er at vi kan knytte til oss nødvendige ressurser for å gjennomføre slike prosjekter.

Hvor viktig var valget av rådgivere under prosessen?

Vi har møtt mye bra kompetanse utenfor huset som vi har hatt god støtte av. Vi hadde bestemt oss for hva vi ønsket å få til, og testet våre tanker på eksterne. Basert på tilbakemeldinger fra ulike aktører, ble vi overbevist om at den veien vi hadde staket ut var farbar. Deretter valgte vi rådgivere

som var på linje med oss, som kunne bidra til at produktet ble best mulig, og som hadde det nødvendige nettverket. Samspillet mellom konsernet og rådgiverne har vært viktig. Slike prosesser er tøffe og krevende, og det bølger litt, særlig når markedet er presset, men det er bare sunt. Rådgiverne skal ha sin del av æren for at vi er kommet så greit ut i et vanskelig marked.

Hvor viktig var samspillet mellom styre og administrasjon under prosessen?

Samspillet mellom ledelsen og styret er ekstremt viktig. Ledelsen fokuserer på optimal drift, men samtidig er det viktig at noen tenker på portefølje og langsiktighet. Styret har en vesentlig påvirkning på om man ønsker å vokse videre, eller konsolidere. Vi har hatt kort avstand mellom styret, toppledelsen og de operative enhetene de siste årene. Ledelsen i hvert enkelt segment kan ha ulike oppgaver, avhengig av størrelsen på segmentet og type utfordringer. Likevel er samspillet mellom ledelsen og styre helt avgjørende, herunder enighet om ambisjonsnivå. Det er et faktum at vi har en stor dominerende eier i begge de børsnoterte selskapene. Dette krever et ekstra godt samspill mellom ledelse og eiere samtidig som vi må ha beviste holdninger til god eierstyring og selskapsledelse.

Wilh. Wilhelmsen ASA (WW)

WW tilbyr et omfattende, globalt nettverk av sjøtransport og integrerte logistikkjenester for biler og annen rullende last. WW er det eneste rendyrkede børsnoterte selskapet i verden innen sin nisje. Selskapet har som mål å vokse videre gjennom konsolidering innen markedet for sjøtransport av biler og rullende last samt logistikk. WW vil, gjennom sine deleide operative selskap, befeste sin posisjon som verdensledende operatør i markedet for rullende last, utvide sin virksomhet i vekstmarkedene og ta ut synergier mellom de operative selskapene i gruppen.

Wilh. Wilhelmsen Holding ASA (WWI)

Det familiekontrollerte Wilhelmsen-konsernet ble etablert i 1861. WWI er morselskap for WW, og består i tillegg av virksomheten Wilhelmsen Maritime Services (WMS), som tilbyr et bredt spekter av produkter og tjenester til store deler av verdensflåten og skipsbyggingsindustrien, gjennom et unikt globalt nettverk.

Rita Granlund

Partner, PwC
Område: Revisjon
952 60 237

Håvard Abrahamsen

Partner, PwC
Område: Revisjon
952 60 779

Nils Petter Dyvik her sammen med Rita Granlund og Håvard Abrahamsen, begge stats-
autoriserte revisorer og partnere i PwC.

Kan du si litt generelt om hva som er CFOs viktige oppgaver i et så stort konsern i en normalsituasjon?

CFO skal bidra til verdiskapning og i forbedringsprosesser, samt sikre at fokus er i riktig retning. I denne rollen må man bidra med stor grad av tallforståelse, og bruk av simuleringmodeller inn i lederteam og styret. Det er en forutsetning at man har etablert gode rapporterings- og kontrollrutiner som et underliggende fundament.

CFO-rollen i et holdingselskap som WW Holding vil nok være litt annerledes enn tilsvarende rolle i en operativ enhet. Det vil være en viktig oppgave å representere eieren i datterselskapene på en god måte. Skal man få en meningsfylt og god dialog med enhetene, må man ha forretningsforståelse og man må forstå tallene og driverne i datterselskapene. I tillegg må en CFO i et holdingselskap håndtere porteføljevaltningen og vurdere prioriteringer i det lange løp.

I vårt konsern har vi en uformell kontakt mellom CFOene i gruppen for å unngå sub-optimalisering. Konsernet må være samkjørt, og enhetene må til en hver tid vite at det man gjør også er bra for gruppen.

Har dine erfaringer som tidligere CEO vært en viktig ballast i prosessen dere har vært igjennom?

Jeg tror det er en betydelig fordel å ha jobbet operasjonelt og ha forretnings erfaring. Man har et helt annet utgangspunkt

for å forstå tall, drivere og endringer. For meg er det utrolig morsomt å få bruke min forretnings erfaring når det oppstår endringer i finansmarkedet og i realøkonomien. Det er klart en styrke å ha jobbet ute i forretningssegmentene. Det er enklere å forstå hvor det er styrker og svakheter i organisasjonen. Man blir litt sikrere og kan komme i en situasjon hvor man kan utfordre systemet med litt større selvtillit.

CFO-rollen er blitt veldig viktig, og har man forretnings erfaring, er det lettere å bidra til forbedringer. Samspillet med CEO blir enklere når man har forståelse for oppgavene, markedet og kundene. En organisasjon kommer ikke videre uten kompetanse, flinke folk og «stå på-lyst». Dessuten må en bruke de menneskelige ressursene på de områdene hver enkelt er best. Mangler den grunnleggende forståelsen for forretningsdriften, kan man gjøre feil som for eksempel å støtte kostnadsreduksjoner på feil område, noe som kan være riktig på kort sikt, men katastrofalt på lang sikt.

Hvordan ser du på etablering av Revisjonsutvalg?

Jeg tror at Revisjonsutvalgets rolle er særlig nyttig i turbulente tider. Det er nyttig å ha et forum som har dyp forståelse for hva som skjer, hvordan man blir påvirket, og hva man skal gjøre. Det er etter min oppfatning for mye forlangt at hele styret skal kunne gjøre dyp nok jobb på dette om-

rådet. Jeg ser frem til å høste erfaring med Revisjonsutvalget.

Helt til slutt – hva tror du om fremtiden? Er krisen over?

Vi tror det verste er bak oss, og ser at pilene peker oppover, selv om det sikkert kan bli turbulent fremover også. Utspillet fra Kina om å slippe valutaen noe mer løs fra USD er spennende. Skal verden videre, må det være samspill mellom de store kontinentene, fordi en ubalanse vil være vekstdempende. Skal vi komme tilbake til en stø og god vekst fremover, må det bli større forståelse for «give and take». Det blir interessant å se hva som skjer. Jeg håper og tror at resten av verden vil vise interesse for at også Europa får en positiv utvikling.

CFO-dagen

Langsiktig verdiskaping og synliggjøring av verdier for eierne

Torsdag 16. september 2010 var tiden kommet for å gjenta suksessen fra i fjor; CFO-dagen. Temaet for årets samling var «Langsiktig verdiskaping og synliggjøring av verdier for eierne».

Håvard S. Abrahamsen ønsket vel 130 deltakere velkommen til et tettepakket program med kjente foredragsholdere og spennende temaer. Rammeverket for dagen var bygget opp rundt finanskrisen og utsiktene for norsk økonomi, hvor kvaliteten i risikostyringen er, og fortsatt vil være, en viktig del av verdiskapningen.

Første foredragsholder var Knut J. Utvik, avdelingsdirektør i Nærings- og Handelsdepartementet. Ved å påpeke forskjellene på verdiskapning ut fra et selskapsperspektiv og et samfunnsperspektiv, viste han oss hvordan staten etterlever sitt mål om størst mulig samlet verdiskapning. De ulike virkemidlene som staten har tatt i bruk har medført at private selskaper også må sette temaet samfunnsansvar på agendaen.

Videre ga John Giverholt, CFO i Ferd, et innblikk i hvordan verdiskapningen og tankegangen i selskapet er bygget opp. Deres strategi er å skape varige verdier og sette tydelige spor. For å få maksimalt ut av verdistigningen understreket han viktigheten av et grundig forarbeid. Han påpekte også nødvendigheten av tilstrekkelige ressurser både i styre og ledelse, både for å oppnå og videreførvalte denne verdiskapningen.

Petter Kapstad, Chief Risk Officer i Stat-

oil, ga oss et interessant innblikk i Statoils prosesser for risikostyring, og hvor mye ressurser som legges inn i disse løpende vurderingene. Årsaken til dette fokuset er at man ikke kan bedømme et resultat kun basert på utfallet. Man må også ha forståelse for den risikoen som ligger til grunn for det gitte resultatet. I følge Kapstad var den mest kritiske suksessfaktoren for god risikostyring å ha støtte i ledelsen, og som John Giverholt understreket han også betydningen av tilstrekkelig kompetanse.

Sist ut var Harald Magnus Andreassen, sjefsøkonom i First Securities. Han delte sine synspunkter rundt den siste tids økonomisk utvikling i Norge, spesielt hvordan finanskrisen har påvirket Norge. Vårt viktigste fokus fremover vil være å styrke vår verdiskapning, både ved å få flere ut i arbeidslivet og å ha et tydelig fokus på skole og utdanning.

Avslutningsvis ble det annonsert fra Håvard S. Abrahamsen at neste CFO-dag allerede er fastsatt, vi møtes igjen 15. september 2011!

Informasjonssikkerhet

Identifisering og beskyttelse av virksomhetskritisk informasjon

God informasjonssikkerhet er en forutsetning for effektiv informasjonsforvaltning. Informasjonssikkerhet handler ikke bare om IT-sikkerhet, slik mange tror, men om å beskytte virksomhetsprosessene i sin helhet. For å oppnå en tilfredsstillende grad av beskyttelse, må en først identifisere hvilken informasjon som er kritisk viktig for virksomheten. Deretter må en sørge for at den er tilgjengelig og korrekt, og at konfidensielle opplysninger ikke kommer på avveie. En vurdering av informasjonssikkerhetstilstanden i virksomheten i forhold til god praksis er et godt utgangspunkt for å forbedre arbeidet

Det kan være utfordrende å holde løpende oversikt over hvilken informasjon som er kritisk for virksomheten, og hvordan denne informasjonen bør beskyttes. Denne artikkelen setter fokus på hvorfor informasjonssikkerhet er viktig for hele bedriften, og ikke bare for IT-funksjonen. Vi gjør spesielt oppmerksom på at PwC har utarbeidet en gratistjeneste, hovedsakelig for SMB markedet, som skal gjøre det lettere å

komme i gang med informasjonssikkerhetsarbeidet.

Brudd på krav til konfidensialitet, integritet og tilgjengelighet til virksomhetens informasjon og IT-systemer kan gi store konsekvenser. Konfidensiell forretningsinformasjon på avveie, eller plutselig utilgjengelighet av sentrale IT-systemer, kan medføre økonomiske tap, redusert konkurransedyktighet og tap av omdømme. Det er derfor nødvendig å ha god kontroll på hvilken informasjon og hvilke IT-systemer som er kritisk viktige for virksomheten for å sikre en effektiv informasjonsforvaltning og effektive produksjonsprosesser. Slik blir informasjonssikkerhetsarbeidet en viktig bidragsyter til å oppnå kostnadsbesparelser og effektivitet. I tillegg er det lovplågt å sikre visse informasjonstyper gjennom personopplysningsloven og andre bransjespesifikke lover og forskrifter.

Mangelfull informasjonssikkerhet kan medføre:

- Redusert konkurranseevne
- Tapt omdømme
- Brudd på lovkrav

God informasjonssikkerhet kommer ikke av seg selv. Mange virksomheter innser dessverre først i etterkant av uhell tilknyttet virksomhetskritisk informasjon at de burde ha prioritert sikkerhetsarbeidet høyere.

Beskyttelse av virksomhetsprosesser

Vårt utgangspunkt for å identifisere og beskytte kritisk informasjon er virksomhetsprosessene, og at god Informasjonssikkerhet er en kontinuerlig prosess. Ved å ta utgangspunkt i virksomhetsprosessene, sikres det at arbeidet med informasjonssikkerhet ikke bare har fokus på teknisk IT-sikkerhet, men at det blir en integrert del av virksomheten. Det er en utbredt misforståelse i mange bedrifter at informasjonssikkerhet kan overlates til IT-avdelingen. Det forretningsmessige skadepotensialet ved alvorlige informasjonssikkerhetshendelser bør bekymre styret og selskapets ledelse i like stor grad som det forhåpentligvis bekymrer den IT-ansvarlige.

(se figur 1)

Utgangspunktet for effektiv informasjonssikring etableres ved å kartlegge informasjonflyten i forretningsprosessene og bruken av IT-systemer i de enkelte trinnene. Kontinuerlige endringer i organisasjonen, IT-systemene eller eksterne trusler påvirker risikobildet. Som konsekvens må informasjonssikkerhetsarbeidet gjøres dynamisk og tilpasses fortløpende.

Oppdaterte prosesskart med oversikt over interaksjonen

Ola Holm

Direktør, PwC
Område: Risk Advisory Services
952 60 679

Figur 1

mellom mennesker, IT-systemer og informasjonsflyt gir et godt grunnlag for å vurdere risikoen i prosesser og IT-systemer. Dessuten er slike prosesskart et viktig hjelpemiddel for effektiv kommunikasjon mellom prosessansvarlige på den ene siden og IT-ansvarlige på den andre. Det er enklere å formulere forretningsmessige krav til konfidensialitet, integritet og tilgjengelighet for den enkelte applikasjon når en ser prosessen og applikasjonen i sammenheng. Slike prosesskart gir i tillegg en god oversikt over hvordan IT understøtter virksomheten, og bidrar derigjennom til en økt forståelse mellom IT og forretningsprosessene. Denne forståelsen kan igjen anvendes til effektivisering, forenkling og opplæringsformål.

God informasjonssikkerhet:

- Beskytter virksomhetsprosesser
- Dekker forretningsmessige behov
- Bidrar å etterleve regulatoriske krav
- Gir merverdi og trygghet
- Er en kontinuerlig prosess

Hvor god er din informasjonssikkerhet?

Viktige spørsmål et styre og konsernledelsen bør stille om informasjonssikkerhet er: Er vår virksomhets informasjonssikkerhet god nok? Bruker vi ressursene til sikring av informasjon og IT-systemer riktig? Eller bør vi styre ressursene til andre, mer kritiske områder? Har vi organisert arbeidet med informasjonssikkerhet på en god måte?

For å svare på spørsmålene kan en velge mellom fire alternative fremgangsmåter som er vist i figur 2 under.

Den enkleste formen er å gjennomføre en egenkontroll. PwC har laget en selvbetjent gratisjeneste for SMB-markedet, og gjort den tilgjengelig på internett under www.selvtest.no. Ved å svare på ca. 30 spørsmål, får man en kortfattet og enkel vurdering av informasjonssikkerhetsarbeidet i egen bedrift. Tjenesten er automatisert, og det genereres en rapport basert på input som er lagt inn av brukeren. Ved å gjennomføre testen, får en også en kortfattet innføring og forklaring av grunnleggende begreper. Den er utviklet for å gjøre det enkelt å komme i gang med informasjonssikkerhetsarbeidet.

Vurdering av sikkerhetstilstand bør se på områder som

sikkerhetsledelse, organisering, opplæring, bevisstgjøring, styringsdokumenter for informasjonssikkerhet, i tillegg til teknisk IT-sikkerhet. Når PwC utfører slike tjenester, foretar vi en vurdering opp mot internasjonal god praksis og relevante standarder som NS-ISO/IEC 27001 og CobiT. Formålet er å identifisere sterke og svake sider ved den nåværende situasjonen, og foreslå konkrete forbedringstiltak som vil effektivisere informasjonssikkerhetsarbeidet.

Når informasjonssikkerhetsarbeidet er implementert med dokumenterte tiltak, og organisert med roller og ansvar, bør gjeldende prosedyrer for internkontroll oppdateres, slik at målsettinger knyttet til informasjonssikkerhet er inkludert i virksomhetsstyringen. Hensikten med internkontroll er å

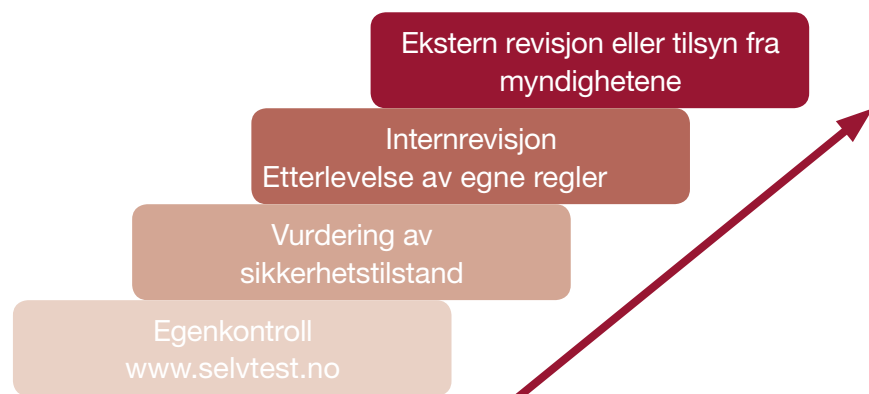
opprettholde god oversikt (kontroll) over hvordan virksomheten drives, spesielt med fokus på de tre målsetningskategoriene:

1. Effektiv operasjonell drift
2. Finansiell rapportering og etterlevelse
3. Å avdekke risikoer, slik at disse blir kjent for ledelsen og kan vurderes som en integrert del av et helhetlig risikostyringsperspektiv.

Praktiske tiltak for å forbedre informasjonssikkerheten

- Gjennomfør en helhetlig vurdering av organisasjon, prosesser og teknologi
- Kartlegg informasjonsflyt i virksomhetsprosesser
- Gjennomfør risikovurdering av forretningsinformasjon og IT
- Utarbeid styringsdokumenter med krav, roller og ansvar
- Etabler rutiner for opplæring og økt sikkerhetsbevissthet

Figur 2

Bærekraftig foretakstyring: Nye regler for styrets ansvar for samfunnsansvar i børsnoterte selskaper

Norsk utvalg for eierstyring og selskapsledelse (NUES) foreslår å presisere styrets ansvar knyttet til ivaretagelse av selskapets samfunnsansvar. Styrene i norske børsnoterte selskaper bør i fremtiden påse at selskapet har et foretaksstyringssystem som håndterer selskapets vesentlige samfunnsansvars- og bærekraftsrisikoer på tilfredsstillende måte.

Av Pål Brun og Hanne Thornam, PwC Risk Advisory Services

Hva innebærer forslaget om krav til retningslinjer om samfunnsansvar?

I høringsnotatet fra juni 2010 foreslår NUES å endre pkt. 1 i den norske anbefalingen for eierstyring og selskapsledelse slik:

«Styret bør klargjøre selskapets verdigrunnlag, og i samsvar med dette utarbeide etiske retningslinjer og retningslinjer for ivaretagelse av selskapets samfunnsansvar.»

Forslaget er en oppfølging av stortingsmelding nr. 10 (2008-2009), der NUES oppfordres til å sette krav til mer «utførlig rapportering om samfunnsansvar». Samtidig må forslaget sees i sammenheng med påvirkning fra initiativ som «Bærekraftig verdiskaping», et samarbeid mellom Norges største investorer, som har som mål å påvirke norske børsnoterte selskaper til bærekraftig utvikling som en forutsetning for langsiktig verdiskaping.

Bedriftenes samfunnsansvar defineres i høringsnotatet som;

«... bedrifters ansvar for mennesker, samfunn og miljø som påvirkes av virksomheten... anses særlig å omfatte men-

neskerettigheter, anti-korrupsjon, arbeids-takerforhold, HMS, diskriminering og miljømessige forhold.»

I det følgende vil vi gi råd om hvordan børsnoterte selskaper kan utforme og implementere retningslinjer for samfunnsansvar på en måte som skaper verdi for selskapet.

1. Identifiser interessentenes forventninger til selskapet og tilnyttet risiko

Samfunnsansvars- og bærekraftsrisikoer vil variere fra selskap til selskap: Et oljeselskap vil for eksempel ha helt andre risikoer enn en bank; og et selskap som bare opererer i Norge vil ha et annet risikobilde enn et selskap som har omfattende virksomhet i framvoksende markeder. Disse selskapene vil også oppleve svært forskjellige forventninger fra sine interessenter til hvordan de best skal operere på en bærekraftig måte. Utgangspunktet for en verdiskapende tilnærming til samfunnsansvar må derfor være å identifisere hvilke risikoer som er relevante for det spesifikke selskapet.

Flere og flere selskaper opplever at deres viktigste interessenter, inkludert eiere, myndigheter, ansatte og kunder, har økende forventninger om at selskapet drives på en samfunnsansvarlig og bærekraftig måte. Disse forventningene går ofte lengre enn de kravene som er satt av lovverket. I dag er ikke tradisjonell «compliance», dvs. etterlevelse av lover og regler alene, tilstrekkelig for et selskap som vil ivareta sitt omdømme og sitt forhold til viktige interessegrupper. Det er for eksempel ikke regulert gjennom lovverket at et selskap skal stå til rette for barnearbeid eller dårlige arbeidsforhold hos en leverandør. Likevel kan slike forhold ha store konsekvenser for selskapet hvis de avdekkes. Konsekvens-

ene av at selskapet ikke etterlever disse forventningene kan være omdømmetap, redusert tillit og økte driftskostnader. Selskaper som ønsker å verne seg mot slik risiko må derfor gå «beyond compliance», dvs. forstå når det kan være nødvendig å etterleve forventninger fra interessentene som går ut over lovgivningens krav.

Når selskapet forstår interessentenes forventninger til selskapet, kan det bli bedre egnet til å se mulige lovendringer som kan få konsekvenser for selskapet på forhånd. Myndighetene vil ofte være påvirket av innflytelsesrike interessentgrup-

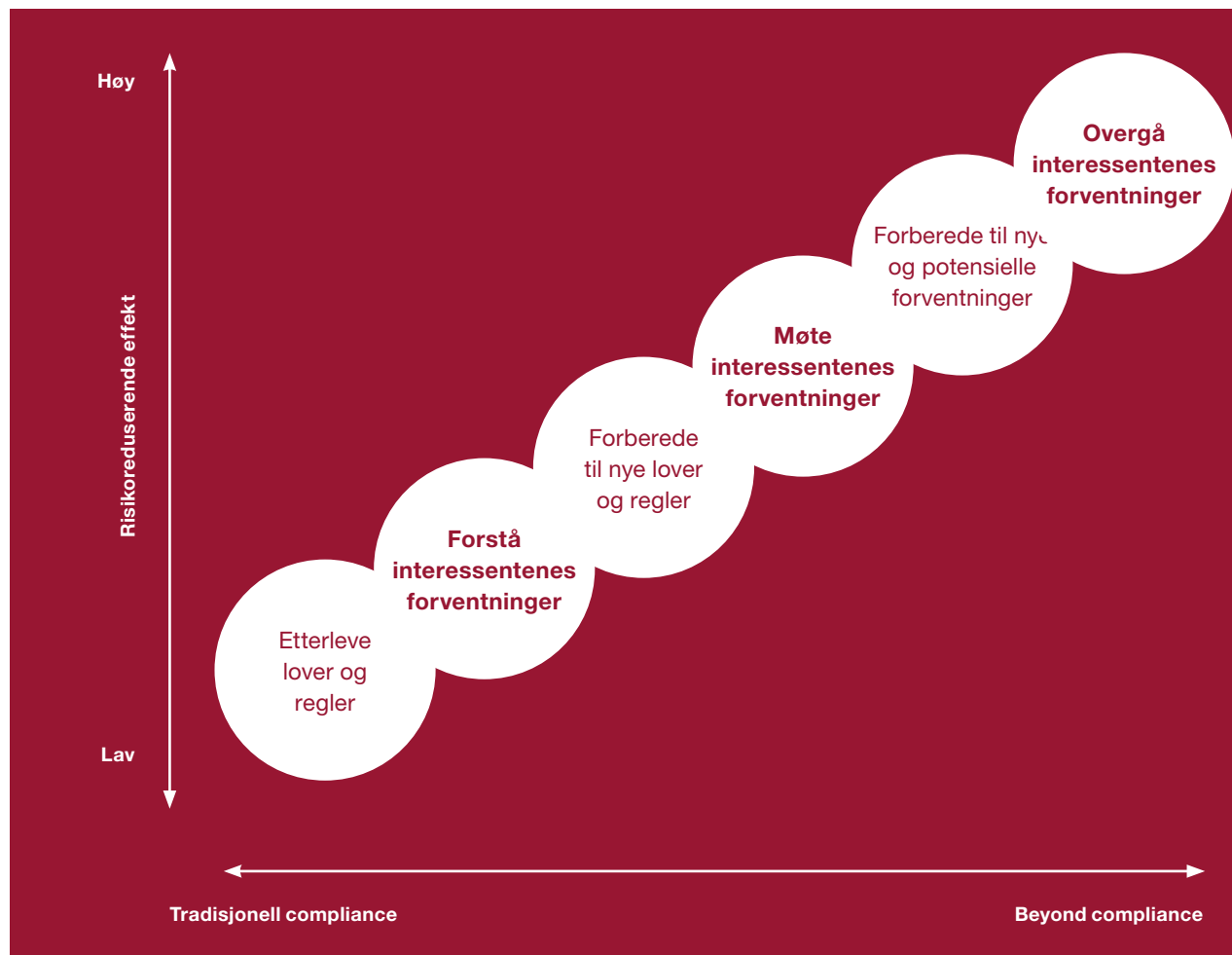
per, og det kan derfor være en korrelasjon mellom interessentenes forventninger til selskapet, og innføring av nye lover og regler som regulerer selskapet. I de mest fordelaktige tilfellene vil interessentgruppens forventninger ha resultert i at selskapet allerede har regulert seg selv på frivillig basis, og får et konkurransefortrinn overfor andre når slik atferd blir lovbundet. Selskaper som har innført slike krav til seg selv frivillig, vil unngå å måtte tilpasse seg reguleringen under press, og samtidig med konkurrentene.

Retningslinjer for ivaretagelse av selskapets samfunnsansvar kan skape verdi ved å sikre selskapet mot risiko knyttet til interessentenes forventninger, spesielt når disse forventningene går utover det som kreves av loven. Forholdet mellom risiko og selskapets evne til å forstå, forberede seg på, møte og noen ganger overgå slike forventninger er illustrert i figuren under.

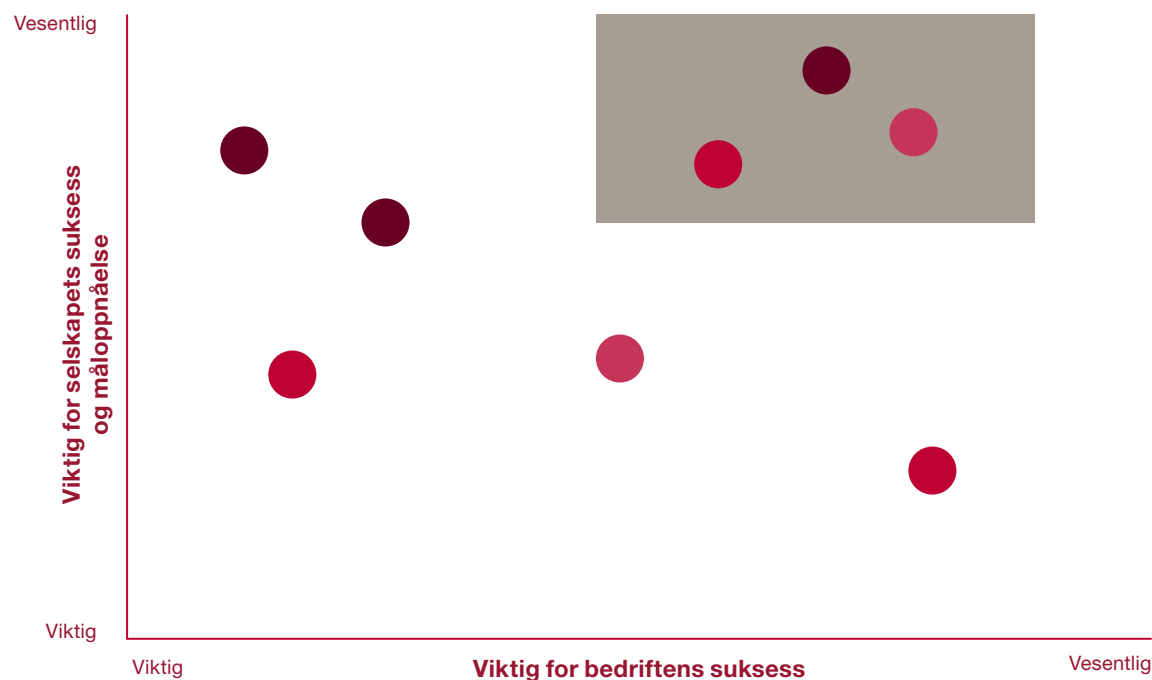
2. Prioriter selskapets vesentlige samfunnsansvars- og bærekraftsrisikoer

Retningslinjene for samfunnsansvar vil skape mest verdi hvis de har fokus på de risikoene som er mest vesentlige for selskapet, dvs. de utfordringene som er viktige både for selskapets prioriterte interessentgrupper og selskapets suksess og måloppnåelse. Dette er illustrert i figuren på neste side.

Stadig flere ledende selskaper bruker denne tilnærmingen til å identifisere og prioritere sine mest vesentlige samfunnsansvarsutfordringer. General Electric (GE), som opererer globalt innen helt ulike sektorer, som industri, energi, finans, helse og media, har for eksempel brukt denne metodikken til å prioritere sine tre hovedutfordringer innen samfunnsansvar og bærekraft. De utvalgte utfordringene er klimaendringer knyttet til kraftforbruk, bærekraftig helse og utvikling av lokal-

Selskapets vesentlige samfunnsansvars- og bærekraftsrisikoer

samfunn. På disse områdene har GE identifisert høy risiko knyttet til interessentenes forventninger, samtidig som områdene er nært tilknyttet GEs strategi for vekst.

Nestlé har også prioritert sine bærekrafts- og samfunnsansvarsutfordringer i forhold til sine interessenter og egne hovedinteresser. Høyest på Nestlé's prioritering for 2009 kommer etisk markedsføring, ernæring og helse, produktkvalitet og leverandørstyring. Disse utfordringene har vist seg å være viktige for Nestlés interessenter, og er samtidig en del av grunnlaget for langsiktig vekst. Etisk markedsføring kommer på topp. Det er et resultat av sterk kritikk de siste 30 årene mot Nestlés tilnærming til markedsføring av babymelkerstatning i utviklingsland. Ernæring og helse er et strategisk fokus for Nestlé grunnet økende fokus på en sunn livsstil fra viktige interessenter som kunder og myndigheter. Dette har fått konsekvenser for Nestlés produktportefølje og strategiske posisjonering. Episoder som avdekkelse av gift i Nestlé-melk i Kina har også ført til økt fokus på både produktkvalitet og leverandørstyring.

Vår anbefaling er at selskapenes retningslinjer bør ta utgangspunkt i de vesentlige utfordringene for det enkelte selskap istedenfor detaljerte internasjonale

standarder og sjekklister for samfunnsansvar. Et tydelig ledelsesfokus på noen utvalgte områder, og klart formulerte prinsipper for samfunnsansvar gjennom retningslinjer gitt av styret eller toppledelsen, legger et godt grunnlag for det som er den aller største utfordringen i arbeidet med samfunnsansvar; å gå fra ord til handling gjennom å implementere prinsippene og ambisjonene for samfunnsansvar i hele selskapet.

3. Integrer samfunnsansvar og bærekraft i foretaksstyring

Forslaget til nye NUES-krav gir også i realiteten styret et ansvar for å påse at selskapet har god internkontroll og hensiktsmessige systemer for å ivareta selskapets samfunnsansvar, jf. NUES punkt 10. En sentral utfordring i denne sammenhengen blir å integrere samfunnsansvar i selskapets foretaksstyringssystem og daglige drift,

og å unngå at det etableres nye og separate systemer og prosesser for å håndtere samfunnsansvarsutfordringene. Det er viktig at samfunnsansvar ikke sees på som en oppgave som kan delegeres til en egen stabsavdeling. Finansavdelingen, HR-avdelingen, juridisk avdeling, innkjøpsavdelingen, kommunikasjonsavdelingen, og ikke minst forretningsområdene og

linjeorganisasjonen må aktivt involveres i selskapets arbeid med samfunnsansvar.

Eksempelvis bør oppfølging av etiske og sosiale krav til selskapets leverandører, bli en integrert del innkjøpsprosessen. Det innebærer blant annet å innarbeide kvalitative krav til samfunnsansvar ved valg av leverandør, og kontraktsklausuler som sikrer at selskapets etiske og sosiale krav ivaretas. Et annet eksempel kan være håndtering av integritetsrisiko som følge av økt eksponering mot markeder med høy korrupsjonsrisiko. Det kan være nødvendig at det etableres målrettede opplæringsprogrammer for ansatte som er særlig eksponert for denne risikoen. Det kan også være nødvendig å utforme praktiske håndbøker om integritet og/eller «help lines» som ansatte kan henvende seg til når de befinner

seg i en dilemmasituasjon. I utrulling av slike integritetsprogrammer vil det være naturlig å trekke på kompetansen både i juridisk avdeling, HR-avdelingen og kommunikasjonsavdelingen.

4. Følg opp resultater og etterlevelse

God foretaksstyring er videre avhengig av at en måler og følger opp at interne krav og retningslinjer etterleves. Det bør etableres tydelige Key performance Indicators (KPI) for de mest vesentlige samfunnsansvars- og bærekraftsrisikoene. Eksempler på slike indikatorer kan være antall ansatte som har gjennomført opplæring av integritetsprogrammet, antall rapporterte integritetsbrudd, eller klimafotavtrykk i leverandørkjeden.

For å sikre forbedring bør oppfølging av krav og indikatorer også settes i system. Oppfølgingen av hvordan samfunnsansvars- og bærekraftsrisiko er håndtert kan ofte integreres i eksisterende systemer, avhengig av hva som allerede finnes (for eksempel kvartalsvise business reviews og/eller årlige selvevalueringer fra datterselskaper eller avdelinger). Men det kan også være nødvendig å gjennomføre egne revisjoner med fokus på etterlevelse av retningslinjene innenfor områder der det er spesielt høy risiko.

5. Rapportering om mål, resultater og utfordringer

Børsnoterte selskaper møter i dag nye forventninger om bærekraftsrapportering, blant annet fra investorer og andre viktige interessenter. Det er videre ventet at regjeringen vil legge frem et forslag om å utvide kravet til bærekraftsrapportering for store foretak gjennom en endring av regnskapsloven § 3-3a i løpet av høsten 2010. I takt med at institusjonelle investorer har begynt å legge økende vekt på informasjonen som presenteres i selskapenes bærekrafts-

Pål Brun

Senior Manager, PwC
Område: Risk Advisory Services
952 60 145

rapporter, øker også kravene til at informasjonen som rapporteres fra selskapene er pålitelig og av høy kvalitet. Retningslinjene for bærekraftsrapportering fra Global Reporting Initiative (GRI) blitt et globalt og allment anerkjent rammeverk for bærekraftsrapportering. Fordelen med GRI-rammeverket er at det er fleksibelt, og at et selskap kan velge om de vil anvende retningslinjene i sin helhet, delvis eller som referanse. For selskapets interessenter har GRI-rapportering den fordelen at det bidrar til å sikre økt konsistens i rapporteringen, slik at resultater kan sammenlignes over tid og mellom selskaper. Flere selskaper har også begynt å bruke en uavhengig tredjepart til å gjennomgå og verifisere bærekraftsrapporteringen. Slike verifikasjoner bidrar til å sikre pålitelighet, fullstendighet og relevans i rapporteringen, og dermed til å øke selskapets omdømme og troverdighet hos interessentene. En slik verifikasjon vil også kunne gi viktige innspill til forbedring av rapporteringsprosessen.

Den siste tiden har vi sett et økende fokus på muligheter for integrering av finansiell rapportering og bærekrafts-

Hanne Thornam

Senior Associate, PwC
Område: Risk Advisory Services
916 62 297

rapportering. I august 2010 gikk GRI og det såkalte Accounting for Sustainability (A4S)-initiativet sammen om å etablere «The International Integrated Reporting Committee» (IIRC). Denne komiteen har som mål å utarbeide et rammeverk for «regnskap for bærekraft» (accounting for sustainability) i et klart, tydelig og konsistent format.

Avslutning

For mange selskaper har bærekraft og samfunnsansvar så langt handlet mest om ekstern profilering og ad hoc-initiativer med liten strategisk eller operasjonell effekt for selskapet. Forslaget fra NUES er en påminnelse om at det nå er viktigere enn noen gang at børsnoterte selskaper tar sine samfunnsansvars- og bærekraftutfordringer på alvor. Tiden er inne for å etablere bærekraftig foretaksstyring.

PwC med nytt utseende og tydeligere fokus

Ny, spennende logo og enklere navn

PricewaterhouseCoopers blir til PwC. Ny logo og nytt varemerke symboliserer pågående endringer som klienter, medarbeidere og andre vil oppleve som et tydeligere og verdiorientert PwC. Hensikten er at PwC skal oppleves som distinkt forskjellig fra sine konkurrenter.

- Dette er en global endring som vi hilser velkommen i Norge. Den nye logoen og det nye varemerket moderniserer og forfrisker vår kommunikasjon med klienter, medarbeidere og andre. Logoen vil nå stå langt bedre i stil med hvem vi er, hvordan vi jobber og ønsker å bli oppfattet, sier adm. direktør Knut Grotli i PwC.

Unik logo for en digital tid

Den nye logoen ble lansert i slutten av september og begynnelsen av oktober. Logoen er bedre tilpasset digitale medier og vil være enklere å bruke.

Den vifteformede logoen består av fem overlappende og gjennomsiktelige paneler. De representerer ulike kvaliteter som PwC tilfører samarbeidet med sine klienter. De nye fargene som dannes når panelene overlapper hverandre, representerer de verdiene som PwC hjelper klientene å skape.

- Vår logo er en såkalt aktiv logo. Det vil si at logoen kan vokse, endre seg og trekke seg sammen når den vises på en skjerm. Dette er en nyskaping i vår bransje, og de levende panelene symboliserer at både

våre klienters verdier og våre løsningsforslag endrer seg over tid, sier Grotli.

Et tydeligere PwC

Endringen av logo og varemerke innvarsler en ny tid for PwC. 12 år er gått siden Price Waterhouse og Coopers & Lybrand fusjonerte og dannet verdens største nettverk av revisjons- og rådgivningsfirmaer. Siden 1998 har medlemsfirmaene vokst kraftig, og nå har nettverket ønsket en tydeligere og mer gjennomført profil.

- I enda større grad enn før ønsker vi å synliggjøre at et samarbeid med PwC er det beste bidraget for å skape de verdiene hver enkelt klient sikter mot, enten på personlig plan eller for virksomheten. Dette er verdier som favner langt bredere enn økonomiske størrelser. Vår nye profil skal styrke den globale gjenkjenneligheten i både kommunikasjon og hvordan vi jobber, sier Grotli.

Fortsatt vil firmaets juridiske navn være PricewaterhouseCoopers, og dette navnet vil brukes blant annet i PwCs revisjonsberetninger.

pwc

De fem overlappende og gjennomsiktelige panelene representerer ulike kvaliteter som PwC tilfører samarbeidet med sine klienter. De nye fargene som dannes når panelene overlapper hverandre, representerer de verdiene som PwC hjelper klientene å skape.

I enda større grad enn før ønsker vi å synliggjøre at et samarbeid med PwC er det beste bidraget for å skape de verdiene hver enkelt klient sikter mot, sier adm. direktør Knut Grotli.

«Logoen står langt bedre i stil med hvem vi er, hvordan vi jobber og ønsker å bli oppfattet.»

PwC fortsetter som hovedsamarbeidspartner på Gaselle-konferansene

eivind.nilsen@no.pwc.com 952 60 832

For åttende året på rad arrangeres Gaselle-konferansene i regi av Dagens Næringsliv, og for andre året på rad er PwC en av hovedsamarbeidspartnerne.

Fakta

For å være en Gaselle må bedriftene:

- ha levert godkjente regnskaper
- minst ha doblet omsetningen over fire år
- ha omsetning på over én million kroner første år
- oppnå positivt samlet driftsresultat
- ha unngått negativ vekst
- være aksjeselskap

Alle som oppfyller kriteriene til å bli Gaselle blir plukket ut av Dun & Bradstreet. Det går ikke an å melde seg på. Hvis organisasjonsnummeret av en eller annen grunn endres, for eksempel fordi organisasjonsformen endres, faller selskapet ut av gruppen som kan bli Gaselle. Rene eiendomsselskaper, investeringselskaper, offentlig forvaltning og holningselskaper er også ekskludert.

(Kilde: Dagens Næringsliv)

Gasellekonferansene er et møtested for lokalt næringsliv, der de tilstedeværende kan høre aktuelle foredrag i tillegg til å overvære kåringen av den lokale vinneren. PwC er stolt av å være deltaker i disse arrangementene, som setter fokus på gründervirksomhet og vekstselskaper i hele Norge. PwC har gjort en undersøkelse blant familieeide og eierstyrte bedrifter, som vil bli presentert på alle konferansene. Undersøkelsen retter fokus mot utfordringer og muligheter disse selskapene møter hver dag, og hvilken fremtid eiere og ledelse ser for seg.

Årets første konferanse avholdes 27. oktober i Marmorhallen på Akershus Festning, og i løpet av seks uker skal det avholdes fjorten konferanser rundt i landet, fra Kristiansand i sør til Tromsø i nord. På de ulike konferansene vil det bli kåret en lokal vinner, og selve finalen og kåringen av årets Gaselle skjer i Oslo 7. desember. På konferansene får deltakerne mulighet til å møte lokale PwC-representanter. Gaselle-

bedriftene har vist evne til å lykkes med lønnsom vekst, noe som kan skape nye utfordringer og muligheter. PwC kan med våre erfaringer fra revisjon, omstilling, virksomhetsstyring, internkontroll og skatt/avgift være en aktiv samarbeidspartner for videreutvikling av vekstselskaper.

Gasellekonferanser 2010			Ansvarlig for konferansestand	Foredragsholdere	
Dato	By	Hotell	PwC	Eksterne	PwC
27-okt	Akershus	DnB NOR - Marmorhallen	Oslo - Anne Lene Stensholdt, 95260108 anne.lene.stensholdt@no.pwc.com	Christian Ringnes	Eivind Nilsen
29-okt	Bodø	Radisson SAS Hotel Bodø	Bodø - Leif Asbjørn Breiland, 95260812 leif-asbjorn.breiland@no.pwc.com	Benn Harald Eidissen Daglig leder Eidissen Consult, Høyre-politiker, tidligere styreleder BodøGlimt, gründer	Eivind Nilsen
01-nov	Drammen	First Hotel Ambassadeur	Drammen - Henrik Hagen, 95260951 henrik.hagen@no.pwc.com	Tor Kirkeng Kiwi-gründer	Gerd Barth Thorsby
03-nov	Tønsberg	Quality Tønsber	Tønsberg - Fredrik Aas, 95260990 fredrik.aas@no.pwc.com	Heidi M. Petersen Selvst. næringsdrivende og daglig leder i Luuna. Diverse styreverv.	Rune Samuelsen
05-nov	Ålesund	Rica Parken Hotel	Ålesund - Nils Robert Stokke, 95260844 nils.robert.stokke@no.pwc.com	Stig Remøy Gründer og administrerende direktør Olympic Shipping	Oddvar Sandnes
09-nov	Tromsø	Radisson Hotel Tromsø	Tromsø - Bård Østvang, 95261478 bard.ostvang@no.pwc.com	Tove Sørensen Gründer/daglig leder Tromsø Villmarksenter, hundekjører	Frode K. Danielsen
11-nov	Trondheim	Royal Garden	Trondheim - Kjetil Smørdal, 95260078 kjetil.smordal@no.pwc.com	Christian Lykke Administrerende direktør Bunnpris	Knut Olav Skjetne
16-nov	Hamar	Scandic Hamar	Hamar - Vegard Haug Lovlien, 95260884 vegard.haug.lovlien@no.pwc.com	Kerstin Elisabet Katarina Norderup Michelson Daglig leder og styreformann i Elmico. Kåret til årets kvinnelige gründer	Thomas Fraurud
18-nov	Stavanger	Clarion Hotel Stavanger	Stavanger - Gunstein Hadland, 95261121 gunstein.hadland@no.pwc.com	Ingebrigt Aarbakke Gründer og administrerende direktør i Aarbakke Group	Torbjørn Larsen
23-nov	Fredrikstad	Quality Fredrikstad	Fredrikstad - Dag Olav Haugen, 95260920 dag.olav.haugen@no.pwc.com	Erling M. H. Sundrehagen Grunnlegger av og forskningsdirektør i legemidde selskapet Axis-Shield. Grunnla Gentian AS	Hans-Petter Vestby
25-nov	Bergen	Hotel Norge	Bergen - Marius Kaland Olsen, 95260752 marius.kaland.olsen@no.pwc.com	Magnus Stangeland Styreleder Bergen Group, SP-politiker, gründer	Jon Haugervåg
30-nov	Skien	Ibsenhuset	Tønsberg - Fredrik Aas, 95260990 fredrik.aas@no.pwc.com	Tine Rørvik Adm. Dir i Norner Innovation, sitter i Giske-utvalg	Thomas Holst
02-des	Kristiansand	Caledonien	Kristiansand - Kai Arne Halvorsen, 95260242. kai.arne.halvorsen@no.pwc.com	Steinar Jørgensen Olsen Stormberg-gründer	Reidar Henriksen
07-des	Oslo	Operaen	Oslo - Anne Lene Stensholdt, 95260108 anne.lene.stensholdt@no.pwc.com		Knut Grøtli

Foreløpig tema for PwC-foredragene: Muligheter og utfordringer i grunderselskaper - Family Business Survey

Positive resultater i Årsrapportundersøkelsen 2009

PwC har for andre år på rad undersøkt et bredt utvalg av årsrapportene på Oslo Børs. Resultatet viser at kvaliteten er økende, og at nyere endringer i IFRS-regelverket gradvis kommer på plass. Risiko og sensitivitet opplyses det nå gjennomgående bra om. Finanskrisen og valutauroen setter sine klare preg på regnskapene gjennom flere nedskrivninger og store omregningsdifferanser. Oppkjøpsaktiviteten er redusert og andelen av goodwill lavere enn tidligere.

Tekst: Bjørn Einar Strandberg, Astrid Laake, Jon Rasmus Aurdal og Jostein Sletten

- PwC har gjennomgått årsrapporten til 69 selskaper på Oslo Børs og Oslo Axess
- 10 IFRS-områder og enkelte regulatoriske krav er kartlagt
- Undersøkelsen er en videreføring av Årsrapportundersøkelsen 2008

Presentasjon av totalresultatet

– positiv utvikling

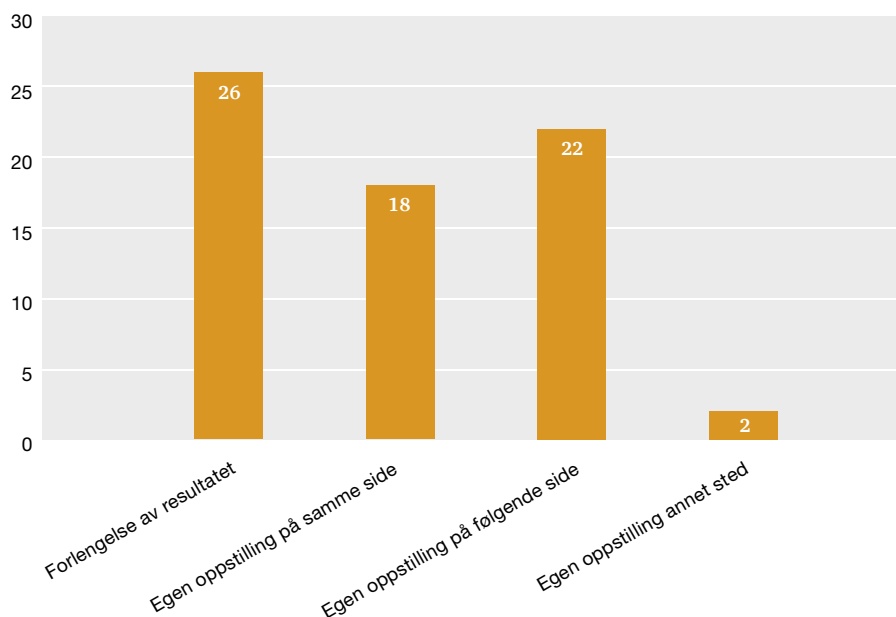
Med virkning fra 1. kvartal 2009 setter IAS 1 krav om at det skal presenteres en oppstilling over totalresultatet. Samtlige selskaper har implementert det nye kravet i årsrapporten for 2009. Det er en betydelig forbedring fra første kvartal 2009, der bare 34 % presenterte en egen oppstilling for totalresultatet. I hvilken form selskapene presenterer totalresultatet varierer noe. Siste forslag til endring fra IASB går i retning av en samlet oppstilling, det vil si at totalresultatet skal presenteres som en forlengelse av resultatoppstillingen. 26 av 69 (38 %) velger allerede denne løsningen.

(Se graf: Totalresultatet)

Presentasjon av resultat fra tilknyttede selskaper

Resultatandelen fra eventuelle tilknyttede selskaper skal presenteres på egen linje i resultatregnskapet. Beste praksis ansees å være klassifisering som finanspost. 36 sel-

Totalresultatet

Jon Rasmus Aurdal

Senior Associate, PwC
Område: Revisjon
952 60 728

Astrid Laake

Trainee, PwC
Område: Revisjon
952 60 132

Bjørn Einar Strandberg

Partner, PwC
Område: Revisjon
952 61 015

Jostein Sletten

Senior Associate, PwC
Område: Consulting
952 61 009

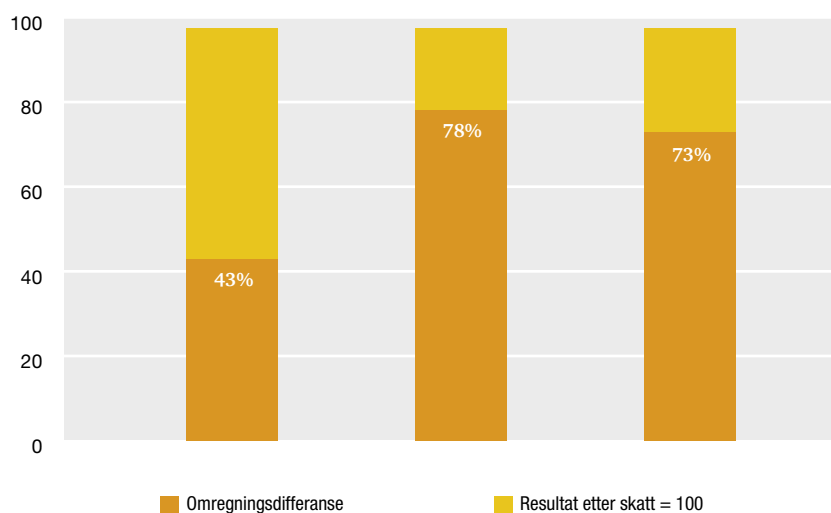
skaper i utvalget har tilknyttet selskap, og godt over halvparten av dem presenterer resultatandelen som finanspost. De resterende presenterer andelen som driftsinn- tekt. En hypotese er at positive resultater fra tilknyttede selskaper har en tendens til å bli presentert under driftsresultatet, mens negative resultater presenteres lenger ned i resultatoppstillingen; som en finanspost. Undersøkelsen gir imidlertid ingen indikasjoner på at resultatets fortegn påvirker plasseringen av resultat fra tilknyttet selskap.

Økt spesifisering i egenkapitaloppstillingen

IAS 1 krever at det presenteres en egen bruddsum for totalresultatet i egenkapitaloppstillingen. Så mye som 83 % av selskapene viser denne bruddsummen. Det er en stor forbedring fra 2008, der bare 50 % inkluderte totalresultatet i oppstillingen.

Konsern med virksomhet i en annen funksjonell valuta fører omregningsdifferansene over totalresultat. 90 % av selskapene har virksomheter med ulik funksjonell valuta. Som i 2008 har det vært store svingninger i den norske kronen i 2009, og dette har medført vesentlige omregningsdifferanser også i år. Absolutt omregningsdifferanse utgjør en høy andel av årsresultatet de to siste årene sammenlignet med 2007. Det indikerer at mange norske selskaper er utsatt for en høy valutaeksponering. Omregningsdifferanser skal i henhold til IAS 21 innregnes som en atskilt egenkapitalpost, og ikke mot opptjent annen egenkapital. 81 % av de aktuelle selskapene har spesifisert akkumulerte omregningsdifferanser slik standarden krever, noe som er på linje med tallene fra 2008. (Se graf: Valutaeksponering)

Valutaeksponering

Kontantstrømoppstillingen - Klassifisering av mottatte renter

Over 50 % av selskapene følger ikke kravet i IAS 7.31 om at det skal opplyses om mottatte renter på egen linje i kontantstrømoppstillingen. Ifølge standarden skal rentene presenteres som drifts- eller investeringspost. Hele 28 % (9 av 32) av selskapene klassifiserer likevel mottatte renter som finanspost. 4 av disse selskapene er notert på OBX. Utviklingen er negativ i forhold til fjoråret, og indikerer et klart forbedringspotensial.

Bedret informasjon om finansiell risikohåndtering

Som 2008 har også 2009 vært preget av en urolig markedssituasjon. Finansiell risikohåndtering er derfor et interessant område for mange av årsregnskapets brukere. Standarden setter krav til presentasjon av både kvalitative og kvantitative risikoer innenfor hovedområdene kredittrisiko, likviditetsrisiko og markedsrisiko.

Alle de undersøkte selskapene har presentert informasjon om ett eller flere av

risikoområdene, og generelt har informasjonen om selskapenes risikohåndtering blitt mer omfattende. Samtlige selskaper har informert om kredittrisiko og hele 67 av de 69 selskapene har presentert likviditetsrisiko. Av disse 67 selskapene har 97 % presentert en forfallsprofil for finansiell gjeld, mens 17 % unnlot slik presentasjon i fjor. Her er det altså en positiv utvikling.

Markedsrisiko inkluderer rente-, valuta- og prisrisiko. Samtlige 69 selskaper presenterer informasjon om rente- og valutarisiko, mens bare 52 % av selskapene informerte om prisrisiko i 2009. Det er likevel en økning i forhold til 41 % i 2008. Standarden krever at det skal presenteres en sensitivitetsanalyse for hver markedsrisiko. 78 % har presentert en slik analyse for rente- og valutarisiko, men for prisrisiko er prosentsetningen bare 37.

På generelt grunnlag er det rimelig å anta at risikobildet for selskapene var omtrent likt for selskapene i 2009 som 2008. Resultatene tyder derfor på at kvaliteten på de børsnoterte selskapenes informasjon om egen risikohåndtering har økt.

Segmentinformasjon

Segmentinformasjon reguleres av IFRS 8, som erstattet IAS 14 fra 1. januar 2009. Alle selskapene som rapporterer segmentinformasjon (90 %) har tatt i bruk den nye standarden. På samme måte som i 2008 er virksomhetsområder den mest vanlige rapporteringsenheten, se figuren under. I gjennomsnitt har selskapene i 2009 rapportert på 3,1 segmenter. Det er avdekket forbausende få endringer i hva selskapene rapporterer som følge av den nye standarden.

I forbindelse med segmentrapporteringen bør det opplyses om hvem som er selskapets øverste beslutningstager, slik at det tydelig fremkommer hvilket perspektiv som er lagt til grunn for rapporteringen. Dette er ikke direkte uttalt i standarden, men anses som god praksis. Bare 38 % av de undersøkte selskapene gir slik opplysning. Det er ingen indikasjoner på at selskapene på OBX-listen opplyser om dette i større grad enn selskapene på de andre børslistene.

Få selskaper presenterer avsetningene samlet

IAS 37 krever informasjon om balanseført verdi for hver klasse av avsetninger ved periodens begynnelse og slutt. 74 % ga slik informasjon. Vårt inntrykk er imidlertid at få selskaper har vist en samlet oppstilling over avsetningene i note til regnskapet. Heller ikke dette er krav, men det er å anse som det mest oversiktlige, og dermed den beste praksisen.

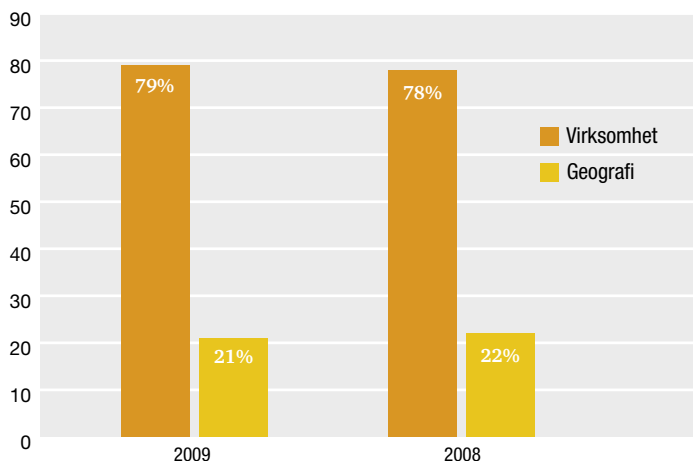
Virksomhetssammenslutning

Ikke overraskende har det vært en nedgang i andel selskaper som har gjennomført virksomhetssammenslutning, fra 30 % i 2008 til 17 % i 2009. Mens det i fjorårets undersøkelse ble balanseført goodwill i 16 av 23 (73 %) virksomhetssammenslutninger er andelen 6 av 12 (50 %) i 2009. Se figuren under (Virksomhetssammenslutning) for allokering av kjøpspris mellom goodwill og andre immaterielle eiendeler. Goodwillandelen er beregnet på følgende måte: Goodwill / (Total kapital i selskaps-

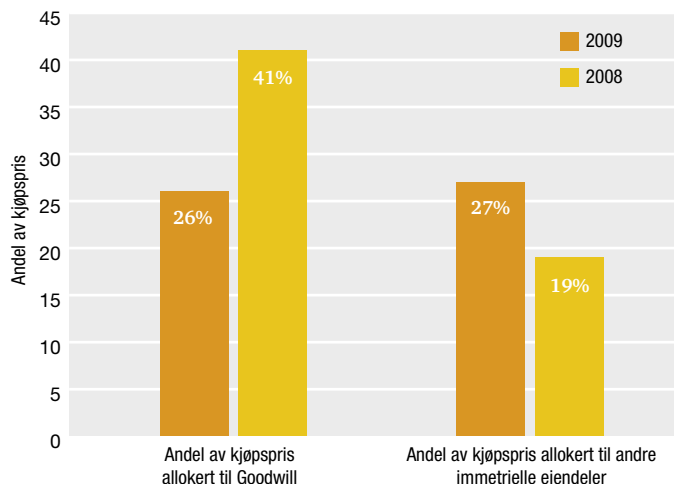
regnskapet + Goodwill – Gjeld). Andelen av kjøpsprisen som er allokert til andre immaterielle eiendeler er beregnet på tilsvarende måte. Tallene fra årets undersøkelse viser at det har vært noe nedgang, både i andel transaksjoner med goodwill og goodwill som andel av transaksjonsverdien, sammenlignet med 2008. Andelen immaterielle eiendeler av transaksjonsverdi har derimot økt noe, noe som kan antyde at selskapene har blitt flinkere til å identifisere immaterielle eiendeler.

(Se graf: Virksomhetssammenslutning)

Segmentinformasjon

Virksomhetssammenslutning

Andel av kjøpspris allokert til immaterielle eiendeler, ex. goodwill

19%
(2008)

til

27%
(2009)

Nedskrivninger

– Valg av verdsettelsesmetode, diskonteringsrente og vekstrate

Undersøkelsen har skilt mellom nedskrivninger av varige driftsmidler og immaterielle eiendeler med bestemt levetid (type 1) og nedskrivninger av goodwill og immaterielle eiendeler med ubestemt levetid (type 2).

Type 1 - bestemt levetid

Nedskrivninger av eiendeler med bestemt levetid har forekommet sjeldnere i 2009 enn i 2008. 37 av de 69 selskapene har foretatt slik nedskrivning. 27 av 37 selskaper har benyttet bruksverdi, 7 selskaper har benyttet netto salgsverdi, mens 3 selskaper har benyttet en kombinasjon av de to verdsettelsesmetodene. Bare 68 % av selskapene har i tilstrekkelig grad beskrevet omstendighetene som har ført til nedskrivning. Det er likevel en forbedring i forhold til 2008, da andelen var 61 %. Det er en klar tendens at selskapene på OBX-listen gir denne typen informasjon i større grad enn de øvrige børsnoterte selskapene.

(Se grafer: Nedskrivninger)

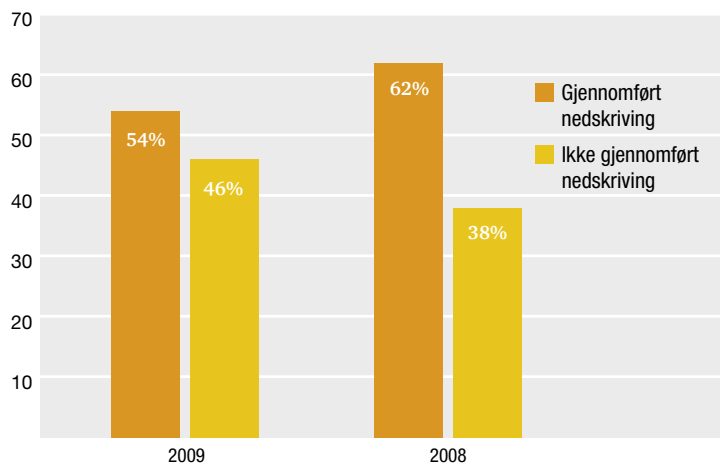
Av selskapene som har nedskrevet til bruksverdi, er det bare 9 av 30 selskaper som oppgir diskonteringsrenten før skatt. Den gjennomsnittlige diskonteringsrenten for disse selskapene er 10,8 %, mot 11,7 % i 2008, se tabell 1. Endringen i renten virker rimelig i forhold til utviklingen i rentemarkedene fra 2008 til 2009. Samtlige selskaper som har nedskrevet til netto salgsverdi har oppgitt referanse for verdifastsettelsen.

(Se tabell under)

Type 2 - ubestemt levetid

78 % av selskapene har goodwill og/eller andre immaterielle eiendeler med ubestemt levetid i balansen. Andelen i 2008 var 74 %. Bruksverdi er også her den mest vanlige verdsettelsesmetoden. 39 av 49 selskaper (80 %) oppgir prognoseperioden som er benyttet ved verdsettelsen. Det er en liten forbedring fra 2008 da andelen var 75 %. 76 % av selskapene opplyser om at diskonteringsrenten som brukes er før skatt i 2009. Gjennomgangen har tydelig vist at informasjonen er mer utfyllende for vurderinger av eiendeler med ubestemt levetid sammenlignet med eiendeler med bestemt levetid. Gjennomsnittlig diskonteringsrente er 10,9 % i 2009 mot 11,4 % i 2008. Sammenlignet med diskonterings-

Nedskrivninger

Nedskrivninger

Bestemt levetid

Begge

8 %

Netto salgsverdi

19 %

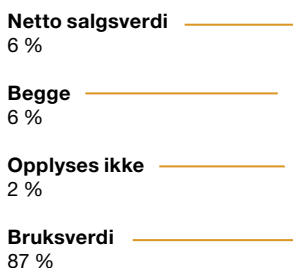
Diskonteringsrente før skatt

	Bestemt levetid		Ubestemt levetid	
	2009	2008	2009	2008
Gjennomsnitt	10,8 %	11,7 %	10,9 %	11,4 %
Median	11,4 %	n/a	10,2 %	n/a
Høyeste verdi	12,9 %	16,6 %	24,0 %	16,6 %
Laveste verdi	7,9 %	7,0 %	0,0 %	6,5 %

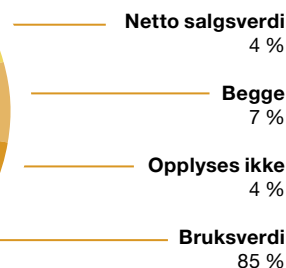
Nedskrivinger

Ubestemt levetid

2009

2008

renten for eiendeler med bestemt levetid, er det relativt liten forskjell.

(Se graf: Nedskrivinger - ubestemt levetid)

Vi har også sett nærmere på vekstraten som er brukt som grunnlag for terminalverdien for perioden utover prognoseperioden. Det er knyttet mye usikkerhet til vekstraten, og mange selskaper legger seg dermed tett opp til Norges Bank sitt inflasjonsmål på 2,5 %. 57 % har oppgitt vekstraten de har benyttet, og blant disse er gjennomsnittlig vekstrate 2,7 %. Det er noe høyere enn 2008, der gjennomsnittlig vekstrate var 2,1 %. Det kan tyde på at markedet har noe mer optimistiske forventninger til fremtiden i år.

Bare 6 av 53 selskaper benytter netto salgsverdi i nedskrivningstesten for immaterielle eiendeler med ubestemt levetid. De 6 selskapene oppgir alle verdireferansen for verdsettelsen. Resultatet er dermed på linje med funnene fra driftsmidler og immaterielle eiendeler med bestemt levetid.

Lederlønnserklæring

Allmennaksjeloven § 6-16(a) krever at styret skal utarbeide en erklæring om fastsettelse av lønn og andre ytelser til daglig leder og andre ledende ansatte. 43 av 69 selskaper følger kravet. En erklæring er i denne sammenheng ansett som en tekst eller dokument som utgir seg for å være en erklæring eller som henviser til asal 6-16 (a) og inneholder hele eller deler av kravspesifikasjonene. Det er en klar sammenheng mellom børslisten selskapet er notert

på, og sannsynligheten for at selskapet presenterer en erklæring. Selskaper fra OBX og OB Match står for 72 % av selskapene som presenterer erklæringen. Både i 2009 og 2008 plasserte de fleste selskapene erklæringen i note (67 % mot 72 %). Generelt er det stor variasjon i hvordan selskapene presenterer lederlønnserklæringen. Beste praksis anses som en egen erklæring i årsrapporten med signatur fra samtlige medlemmer i styret.

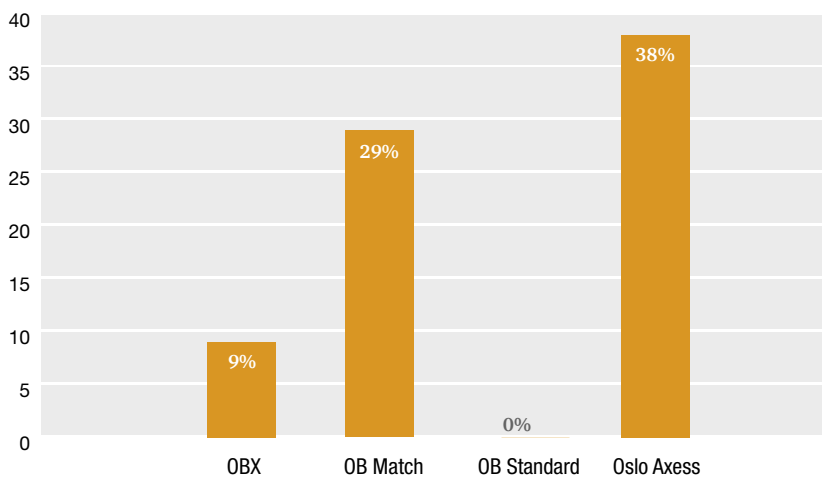
Revisjonsutvalg

Fra og med 1. juli 2009 fikk norske børsnoterte selskaper plikt til å ha revisjonsutvalg, med unntak for selskaper som er definert som «små» børsnoterte foretak. 52 av

de 69 selskapene faller inn under kravet. 13 av disse selskapene ser ikke ut til å ha etablert revisjonsutvalg, ved avleggelsen av regnskapet (fristen var ved avholdelse av ordinær generalforsamling), herav 2 fra OBX listen, 8 fra OB Match og 3 fra Oslo Axess. Se figuren under for antall undersøkte selskaper per liste. Som forventet er det en tendens til at andelen pliktige selskaper uten revisjonsutvalg er lavest på de største børslistene. Det er interessant at 5 av de 17 selskapene som ikke faller inn under kravet, likevel har etablert et revisjonsutvalg. Det kan tyde på at etablering av revisjonsutvalg anses som beste praksis, uavhengig av lovkravet.

Revisjonsutvalg

Andel pliktige selskaper per børsliste som ikke har etablert revisjonsutvalg

Hva er nytt i IFRS?

Hektisk ikke bare for IASB

I forrige utgave av Mentors faste spalte «Hva er nytt i IFRS?» innledet vi med «Hektisk for IASB» og slo fast at 2010 ville bli et hektisk år for IASB. Men hektisk har det også blitt for regnskapsbrukere og regnskapsprodusenter som skal sette seg inn i, og gi tilbakemeldinger på, alt som offentliggjøres fra IASB i form av høringsutkast eller andre initiativ fra IASB. Siden forrige «Hva er nytt i IFRS?» har det kommet ca 20 slike dokumenter og initiativer.

Vi omtaler normalt ikke høringsutkast eller diskusjonsnotater i «Hva er nytt i IFRS?». Denne gangen vil vi gjøre et unntak for tre viktige høringsutkast som vil kunne endre regnskapsreglene slik vi i dag kjenner dem. Vi snakker da om høringsutkastene til nye standarder for inntektsføring, leiekontrakter og forsikringskontrakter.

En liten trøst kan det derfor være at IASB har trukket litt i bremsene og utsatt arbeidet med en del standarder som ikke vurderes som høyt prioriterte, til slutten av 2011.

IASBs årlige forbedringsprosjekt

De eneste endringene vi har fått i IFRS siden forrige utgave av Mentor er de som kom i det årlige forbedringsprosjektet. Ingen av disse endringene er obligatoriske for 2010, men IASB tillater at de benyttes i 2010. EU forventes å godkjenne endringene i løpet av 2010. Foretakene bør derfor vurdere om det er gjort endringer som kan være interessante å ta i bruk allerede i årsregnskapet for 2010.

Mengden av forbedringer er vesentlig mindre enn de som kom i 2008 og 2009, og er i det vesentlige knyttet opp mot seks

standarder og en fortolkning. På sikt vil de viktigste endringene være de som kom i IAS 34 om delårsrapportering, mens de endringene som nok vil være mest aktuelle for tidligimplementering i 2010 er endringene i IFRS 7 og IAS 1. Endringene er tidligere omtalt i PwC's nyhetsbrev «IFRS News» i mai 2010, og i «Straight away».

Endringen i IAS 1 er svært kort, og gjelder hva som skal presenteres i oppstillingen over endringen i egenkapitalen. IAS 1.106 (d)(ii) krevde før endringen at alle linjene i andre resultatposter «Other comprehensive income» skulle vises i oppstillingen over endringer i egenkapital. Etter endringen er det tilstrekkelig å vise sum andre resultatposter i denne oppstillingen. Dette er en forenkling som vi antar vil bli positivt mottatt hos mange selskaper.

Endringene i IFRS 7 er mer omfattende, men representerer gjennomgående lettelser i informasjonskravene. Av minst interesse er det nok at unntaket om at det ikke skal gis kvantitativ informasjon om ikke vesentlige risikoer nå er slettet fra IFRS 7.34(b). Slettingen av dette unntaket er uten betydning da IAS 1.31 (i den norske forskriften) slår fast at «Vesentlighetsprinsippet betyr at bestemte opplysningskrav i en standard eller en tolkning ikke nødvendigvis må oppfylles dersom informasjonen ikke er vesentlig».

Viktigere er nok de presiseringene og lettelsene som er gjort i kravene om opplysninger om kredittrisiko. I IFRS 7.36(a) er det et krav om at selskapet skal oppgi det beløpet som best beskriver den maksimale kredittrisikoen for hver klasse av finansielle instrumenter. Etter forbedringsprosjektet er dette kravet modifisert ved at det er gitt unntak for alle finansielle instrumenter hvor balanseført verdi representerer den maksimale kredittrisikoen. Normalt er den maksimale kredittrisikoen noe annet enn balanseført verdi bare for et fåtall finansielle instrumenter, slik som garantier og lånetilsagn.

I IFRS 7.36(b) er det et krav om å gi en beskrivelse av mottatte sikkerhetsstillelser. Det er nå presisert at beskrivelsen skal inkludere informasjon om den effekten

sikkerhetsstillelsene har på (å redusere) den maksimale kredittrisikoen til de tilhørende instrumentene (jf avsnittet ovenfor).

IFRS 7.36(d) har hatt et krav om å oppgi balanseført verdi av finansielle eiendeler som hadde vært enten forfalt eller nedskrevet, dersom de ikke hadde vært reforhandlet. Dette har vært kjent som et umulig informasjonskrav, som nærmest har forlangt at regnskapsprodusenten hadde synske evner i forhold til å kunne si noe om hva som hadde skjedd dersom noe som faktisk har skjedd ikke hadde skjedd. Det bør glede de fleste at kravet ikke gjelder etter endringen.

Et annet opplysningskrav som har falt bort er kravet i IFRS 7.37(c) om at regnskapsprodusenten skulle gi en beskrivelse og verdivurdering av mottatte sikkerhetsstillelser knyttet til eiendeler som er forfalt, men ikke nedskrevet, og eiendeler

som er individuelt nedskrevet.

IFRS 7.38 har informasjonskrav i forhold til mottatte sikkerhetsstillelser som er tiltrådt og blitt selskapets eiendom. Etter endringen i forbedringsprosjektet er det nå presisert at informasjonskravene bare er knyttet til eiendeler som selskapet fortsatt eier på balansedagen. Dette betyr at det ikke må gis informasjon om pant som er tiltrådt og realisert i løpet av perioden, men bare om pant som er tiltrådt og fortsatt holdes på balansedagen.

I IAS 34 er kravene overveiende blitt skjerpet, slik at interessen for tidligimplementering nok er beskjeden. Antakelig er det heller ikke mulig, da det er forventet at EU først vil godkjenne endringene mot slutten av 2010. Vi vil komme tilbake med en mer detaljert beskrivelse av endringene i IAS 34 på et senere tidspunkt.

Høringsutkastene som vil forandre regnskapsverdenen

*Inntektsføring*¹⁾

Høringsutkastet til ny standard om inntektsføring, «Inntekt fra kontrakter med kunder», kom 24. juni, og har høringsfrist 22. oktober. En ny standard vil erstatte IAS 18, SIC 31 og IFRIC 15. Høringsutkastet er basert på IASB rammeverk ved at det fokuseres på endring i eiendeler og forpliktelser. Det foreslås at det innføres en 5-trinsmodell for inntektsføring som baseres på 6 prinsipper.

De foreslåtte 5 trinnene i inntektsføringsmodellen er

- 1) Identifiser kontrakten eller kontraktene med kunden. Kontrakter skal normalt behandles hver for seg, men to eller flere kontrakter skal behandles samlet dersom de ikke er uavhengige av hverandre. Tilsvarende kan en kontrakt behandles som flere kontrakter dersom den dekker salg av ulike varer og/eller tjenester, hvor de enkelte varene eller tjenestene er priset uavhengig av de øvrige varene og eller tjenestene i kontrakten.
- 2) Identifiser de leveringsforpliktelsene som følger av kontrakten. Leveringsforpliktelser (plikten til å yte en vare eller tjeneste) skal identifiseres i den grad de er distinkte (eller forskjellige) fra andre leveringsforpliktelser. Leveringsforpliktelser er distinkte dersom de ellers selges separat eller kan selges separat fordi de har ulike karakteristika og ulike fortjenestemarginer.
- 3) Identifiser transaksjonsprisen. Transaksjonsprisen er virkelig verdi av det vederlaget som selger forventer å motta for varen og eller tjenesten.
- 4) Fordel transaksjonsprisen på leveranseforpliktelsene. Transaksjonsprisen skal fordeles proporsjonalt på de ulike leveranseforpliktelsene basert på den selvstendige salgsprisen på hver leveranseforpliktelse. Dersom en leveranseforpliktelse ikke selges separat skal det gjøres et estimat på hva prisen ved et separat salg ville ha vært.
- 5) Resultatfør inntekt når en leveranseforpliktelse er oppfylt. En leveranseforpliktelse (leveringen av en vare eller ytelsen av en tjeneste) er oppfylt når kunden har overtatt kontrollen over varen eller tjenesten. Størrelsen på inntekten er den del av transaksjonsprisen som er fordelt til den oppfylte leveranseforpliktelsen.

(Forts. neste side)

¹⁾ Se «Straight away» 28. juni 2010 og «IFRS News Juli/August 2010».

(Forts. fra forrige side)

De seks prinsippene som ligger i standarden er:

- 1) Inntekt resultatføres bare når en vare eller tjeneste overføres til en kunde. Inntektsføring basert på ferdigstilleelsesgrader (som i dagens IAS 11) vil ikke lenger være mulig.
- 2) Identifikasjon av distinkte leveranseforpliktelser. Alle leveranser av varer eller tjenester i kontrakten skal identifiseres og vurderes for individuell behandling. Leveranser som tidligere har vært vurdert som en leveranse med en fortjenestemargin, kan bli identifisert som flere leveranser med ulike fortjenestemarginer.
- 3) Sannsynlighetsvektet estimat på forventet vederlag. Alle rimelige mulige utfall skal vurderes ved beregningen av verdi av betingede vederlag. Dette inkluderer utfall med mindre enn 50 % sannsynlighet, men ikke utfall av typen jordskjelv som raserer hus i Oslo.
- 4) Kundens kredittverdighet inkluderes i vurderingen av virkelig verdi av vederlaget. Usikkerhet om betalingsevne vil påvirke beregnet vederlag, men vil ikke være grunn til utsatt inntektsføring.
- 5) Transaksjonsprisen skal tilordnes leveranseforpliktelser forholdsmessig, basert på salgspriser ved frittstående salg. Enkeltstående salgspriser må estimeres selv om enheten vanligvis ikke selger varen eller tjenesten enkeltvis. Estimatusikkerhet er ikke lenger grunnlag for utsatt inntektsføring.
- 6) Utgifter knyttet til salg og inngåelse av avtaler skal kostnadsføres. Slike kostnader kan ikke lenger fordeles over kontraktperioden.

Hvis forslaget vedtas, vil endringene kreve betydelige endringer i rutiner, og vil påvirke tidspunktet for og størrelsen på inntekten for mange selskaper i ulike bransjer.

Mer detaljerte gjennomganger av høringsutkastet er tilgjengelig i publikasjonen «Practical guide to IFRS – Revenue recognition - full speed ahead» og i særskilte bransjepublikasjoner som alle finnes tilgjengelige på <http://www.pwc.com/no/no/ifrs/publikasjoner>.

Leiekontrakter²⁾

Høringsutkastet til ny standard for leiekontrakter kom 17. august og har høringsfrist 15. desember. Det er foreslått store endringer i standarden, både for leietaker og utleier.

Virkeområdet foreslås endret ved at standarden ikke skal gjelde for immaterielle eiendeler, og heller ikke for perioden fra avtaletidspunktet til leieperiodens begynnelse. Det vil ikke lenger være unntak for leie av investeringseiendommer.

Den store endringen er at «alle» leiekontrakter vil bli balanseført som eiendeler og forpliktelser i leietakerens balanse. For leietakere fjernes skillet mellom operasjonelle og finansielle leieavtaler. Når leieperioden begynner balanseføres beste estimat på nåverdien av leieforpliktelsen som eiendel og forpliktelse, slik den er beregnet på kontraktstidspunktet. Nåverdien skal beregnes over hele leieperioden. Leieperioden defineres som den maksimale leieperioden som har sannsynlighetsovervekt på kontraktstidspunktet. Hvis for eksempel en leiekontrakt har en minimumsperiode på 5 år og to opsjoner til 3 års forlengelse og det er 40 % sannsynlighet for at kontrakten sies opp etter 5 år, det er 30 % sannsynlighet for at en opsjon utøves og 30 % sannsynlighet for at begge opsjonene utøves, vil leieperioden defineres til 8 år, som er den leng-

ste perioden som har en sannsynlighet på mer enn 50 %.

Utleier gjennomfører i prinsippet tilsvarende beregning. Prinsippet om et skille mellom «finansielle» og «operasjonelle» leieavtaler videreføres imidlertid for utleier, men slik at «operasjonelle» leieavtaler fører til dobbel balanseføring, ved at både leieavtalen og det utleide objektet står i balansen. For «finansielle» leieavtaler vil utleier fjerne den utleide eiendelen fra balansen og bare balanseføre den interessen i utleieobjektet som vil gjenstå etter at leieperioden er utløpt. Den gjenstående interessen skal beregnes som bokført verdi av eiendelen ved kontraktstidspunktet multiplisert med den relative andelen av eiendelens virkelige verdi som er knyttet til det som utleier vil sitte igjen med etter at leieperioden er utløpt.

Det foreslås mindre forenklinger for leieavtaler med forventet løpetid som ikke overstiger ett år.

Det kan trygt slås fast at forslaget vil føre til økt balansesum for svært mange selskaper i nær sagt alle bransjer. En mer detaljert gjennomgang av høringsutkastet i form av publikasjonen «Practical guide to IFRS – Leases» vil i løpet av kort tid finnes tilgjengelig på <http://www.pwc.com/no/no/ifrs/publikasjoner>.

Forsikringskontrakter³⁾

Høringsutkastet til revidert standard for forsikringskontrakter kom 30. juli og har høringsfrist til 30. november. Forslaget til standard har i det vesentligste interesse for forsikringselskaper, da det i denne omgang bare gjelder for solgte forsikringskontrakter og kjøpte reassuransekontrakter.

Forsikringselskaper må sette seg inn i detaljene i høringsforslaget. Vi vil nevne at høringsforslaget skiller seg fra høringsforslaget om leiekontrakter ved at forsikringskontraktene skal behandles som en netto eiendel eller forpliktelse, og ikke som en brutto eiendel og en brutto forpliktelse. Nettopresentasjonen medfører også at inntekten vises netto som verdiendring på kontrakten og ikke brutto som mottatt forsikringspremie. En mer detaljert gjennomgang av høringsutkastet er tilgjengelig i publikasjonen «Practical guide to IFRS – Insurance contracts» som finnes tilgjengelig på <http://www.pwc.com/no/no/ifrs/publikasjoner>.

Helt på tampen: Hvor ble det av IFRIC?

Det kan være enkelte lesere som lurer på hvor det har blitt av IFRIC. IFRIC har ikke forsvunnet, men de har nå byttet navn til IFRS interpretation committee. Imidlertid vil de fortolkningene som de gir ut også i fremtiden benevnes som IFRIC.

²⁾ Se «Straight away» 25. august 2010 og «IFRS News September 2010».

³⁾ Se «Straight away» 24. august 2010 og «IFRS News September 2010».

Pit Stop

En stasjon for faglig påfyll

Dramatikken er definitivt ikke over i de internasjonale finansmarkedene. Børsene raser og konsekvensene kan bli store for norsk næringsliv. Med denne overskriften inviterte PwC til sitt andre Pit Stop den 15. juni i våre lokaler i Bjørvika. Hovedtemaet var utviklingen i europeisk økonomi og mulige konsekvenser for norske selskaper. Engasjerte foredragsholdere og et spennende og dagsaktuelt tema sørget for nyttig oppdatering og påfyll for et fullsatt auditorium.

Basert på tilbakemeldingene synes dette arrangementet å fylle et udekket behov hos våre kunder, noe de har savnet, sier Signe Moen, leder av PwCs fagavdeling. - En blanding av faglig påfyll, dagsaktuelle temaer og en mulighet til å knytte kontakter med andre selskaper er noe både vi og kundene våre setter pris på. Dette bekrefte også av regnskapssjef i Norwegian, Line Bardalen: - Jeg deltar på Pit Stop for å få en kort oversikt over de viktigste endringene i lovverket før nærmeste forestående kvartalsrapportering, samt for å få innspill til løsninger på problemstillinger tilknyttet kvartalsrapporteringen. I tillegg er det meget interessant å delta på foredrag med ledere og andre anerkjente profiler i næringslivet. Deres tankesett og erfaring er interessant og nyttig som et innspill til egne vurderinger, sier hun.

Morgen startet med litt frokost og mingling utenfor auditoriet før første foredragsholder, Bjørn Einar Strandberg,

partner i PwCs fagavdeling, begynte sin faglige oppdatering.

Faglig høyoktan

Strandberg startet med å understreke at han hadde stor beundring for alle som sitter på leveransesiden ved produksjon av økonomiske tall. Stadig større usikkerhet, regulatoriske krav, og strengere regimer gjør dette til et stadig mer krevende virke. Deretter presenterte han resultater fra en gjennomgang av 69 delårsrapporter for første kvartal 2010 som PwC har gjennomført. Undersøkelsen viser at det eksisterer et tydelig forbedringspotensial med hensyn til informasjonskvaliteten i delårsrapportene. Men det har skjedd en positiv utvikling, og de beste delårsrapportene i dag er av omtrent samme kvalitet som årsrapportene var for 10-15 år siden. Følgende hovedpunkter fra gjennomgangen av delårsrapportene ble trukket fram:

- Bare 25 % av selskapene gir informasjon om risiko i delårsrapportene
- 23 % av selskapene viser bare de tre sumlinjene for drifts-, investerings- og finansieringsaktiviteter i kontantstrømoppstillingen
- 42 % av selskapene med AFP - ordning har ikke omtalt virkningen av den nye ordningen i førstekvartalsrapporten
- En høy andel selskaper omtaler innholdet i periodens relevante børsmeldinger

For mer informasjon om undersøkelsen, se egen artikkel og intervju med Samir Bendriss i dette nummeret av Mentor.

Deretter tok Strandberg for seg de to standardene: IAS 34 Delårsrapportering og IAS 19 Ansattelytelser. Førstnevnte standard har blitt tydeligere i innholdskravene til delårsrapporten. I stedet for å gi en eksplisitt liste over pliktige notekrav har man nå prøvd å gi prinsipper for hvilke noter som må med i delårsrapporten. I IAS 19 Ansattelytelser er det foreslått endringer som primært skal redusere valgmulighetene og øke sammenlignbarheten for rapportering av pensjonskostnader. Målet er at balansen alltid skal være «riktig» og at resultatbelastningen i ordinært resultat blir mer forutsigbar. Rent konkret fører endringene til at estimatavvik og virkningen av endring i forutsetningene skal føres over utvidet resultat. Dessuten vil driftskostnadene øke ved at meravkastningen på pensjonsmidlene ikke kan tas med i årets pensjonskostnad. Presentasjonen i resultatregnskapet vil bli delt mellom drift og finans.

Makroperspektivet

Med introduksjonsmusikk fra Mission Impossible var standarden satt for neste mann ut, professor Steinar Holden. Han startet sitt innlegg med å forklare hvordan svake offentlige finanser, økende gjeldsgrad og brudd på stabilitetspakten i EU la grunnlaget for den finansielle krisen vi nå opplever i flere europeiske land. Det er i dag bare fire land i unionen som tilfredsstillt kravene i den opprinnelige pakten. Holden skisserte to ulike finanspolitiske tiltak og tilhørende konsekvenser for å komme ut av uføret:

1. Finanspolitisk stimulans og gjeldskrise, eller
2. Finanspolitisk innstramming og depresjon

Holden mente at landene med de aller svakeste statsfinansene nå står i fare for å komme i en akutt gjeldskrise. Dette er det mest alvorlige problemet for disse landene, og de trenger nå en rask innstramming for å bedre tilliten i markedet. Land med sterkere finansiell posisjon kan sikte mot en saktere innstramming og mer langsiktige tiltak. Eurounionen blir av mange trukket fram som en forstyrrende faktor i mange land, da den ikke gir tilstrekke-

lig rom for individuelle hensyn i pengepolitikken. Holden ga imidlertid tydelig uttrykk for at han i dagens situasjon anså alternativene til euroen som svært dårlige.

Norge er et lite land med en åpen økonomi. En global økonomisk krise vil derfor få konsekvenser for norsk økonomi. Holden trakk fram lavere eksport til Europa, styrket kroner og økt kostnadsnivå som de mest sentrale konsekvensene. Norge har på mange måter klart seg bra gjennom krisen, sammenlignet med de fleste andre land. Konsekvensene har på mange områder ikke blitt så store som mange fryktet. Økt eksport til Asia og høyere offentlig forbruk har i stor grad kompensert for lavere eksport til Europa. Den norske kronen har styrket seg gjennom 2009, men ikke så mye som en del regnet med. Nyere historie har vist at den norske kronen ikke nødvendigvis er den faste og trygge havnen som mange investorer lenge trodde. Dette er med på å redusere etterspørselen etter kroner i markedet. Det norske kostnadsnivået er høyt og Holden forventet at dette ville holde seg oppe. Fortsatt høy produktivitetsvekst vil imidlertid bidra til at

vi i stor grad klarer å kompensere for det høye kostnadsnivået, slik at konkurransevnen ikke blir vesentlig svekket.

Gründer og kostnadskutter

Veien fra liten norsk nisjeaktør til Skandinavias nest største flyselskap har gått svært raskt for Norwegian. Administrerende direktør Bjørn Kjos forsikret imidlertid om at det aldri har vært noe mål for Norwegian å bli store: – Når du leverer et produkt som er tilnærmet lik konkurrentene dine, er det sentralt å være mest effektiv slik at man kan få ned prisene. Målet til Norwegian er derfor å få ned kostnadene. Kjos understreket dette ved å vise til at selskapet ved oppstart hadde fem årsverk i operasjonssenteret sitt og fem fly. I dag har selskapet 52 fly, men fortsatt bare fem årsverk i operasjonssenteret. Med samme formål har Norwegian de to siste årene startet opp flere nye selskaper, blant annet Bank Norwegian og Call Norwegian. Bank Norwegian ble etablert for å drifte bonusprogrammet og for å kunne skille disse kostnadene ut fra morselskapet. Call Norwegian kom som et resultat av nye systemtekniske krav til flyene. Veien til å eta-

Om Pit Stop

Pit Stop er et kvartalsvis frokostseminar, primært rettet mot økonomiledelsen i større foretak og analytikere. Seminaret består av foredrag om dagsaktuelle temaer av spennende foredragsholdere. Målet er å formidle tidsriktige nyheter og relevant informasjon fra noen av de fagområdene PwC jobber mye med, blant annet regnskap, skatt, selskapsrett og corporate governance. Meld deg på ved hjelp av vår hjemmeside www.pwc.no, eller bli abonnent på våre informasjonsbrev.

blere et siviltelefonnettverk for passasjerer var da kort, og Norwegian lanserte derfor sitt eget telefonselskap.

Kjos la også stor vekt på verdien av å skape en god organisasjon under seg, og å lære organisasjonen å håndtere kriser. Kjos la særlig vekt på viktigheten av å gi de ansatte ansvar slik at de kan være kreative og ta egne avgjørelser. Som et eksempel på dette trakk Kjos fram hvordan selskapet hadde brukt Facebook til å kommunisere med ventende passasjerer under «askekrisen» tidligere i år.

Investor med politisk innfallsvinkel

Påtroppende konsernsjef i ABG Sundal Collier, Knut Brundtland, ga interessante perspektiv på fremtiden i aksje- og transaksjonsmarkedet i sitt innlegg. Blant annet viste han hvordan Pris/Bok-kurven (aksjeverdi/bokført egenkapital) i Norden har steget det siste året, men han mente at det ut fra historiske tall fortsatt er rom for vekst. Med en graf som viste at 12 måneders vekstforventninger blant investorer i USA, Japan og EURO-området har steget drastisk det siste året, underbygget Brundtland også en slik forventning. Han

var imidlertid kjapt ute med å understreke at ABG sine vekstforventninger var noe høyere enn det som var konsensus blant de andre meglerhusene.

Brundtland har selv aldri vært politisk aktiv, men med sin familiære bakgrunn var det ikke uventet at han også beveget seg inn på forholdet mellom politikk og økonomi. Med eksempler fra russisk forretningsliv, maktkamp mellom EU-stater og sitater fra det gamle Romerriket fikk vi et innblikk i viktigheten av å kjenne til og ta hensyn til det politiske spillet. På spørsmål fra salen om han fryktet kapitalismens fall, jf. avisoppslag den siste tiden, kunne Brundtland bekrefte at han følte at kapitalismen allerede hadde seiret, men at vi nok kunne forvente en noe mer sosialistisk kapitalisme fremover. Det gjelder særlig USA, hvor han så for seg at Obama vil legge seg på en mer fordelings- og reguleringsorientert politisk linje enn sine forgjengere.

– Når du leverer et produkt som er tilnærmet lik konkurrentene dine, er det sentralt å være mest effektiv slik at man kan få ned prisene, sier adm. direktør Bjørn Kjos i Norwegian på høstens Pit Stop.»

Foredragsholderne

Bjørn Einar Strandberg

Bjørn Einar Strandberg er partner i fagavdelingen i PricewaterhouseCoopers. Hans ekspertise er konsentrert rundt internasjonale regnskapsregler og rapportering for børsnoterte selskaper.

Steinar Holden

Professor ved Universitetet i Oslo med spesialisering innenfor arbeidsmarkedsøkonomi, lønnsfastsettelse og pengepolitikk. Holden har erfaring fra Finansdepartementet som leder av Norges Bank Watch (2006), og han har ledet flere offentlige utvalg. Holden er også nevnt som aktuell kandidat for stillingen som ny sentralbanksjef.

Bjørn Kjos

Næringslivsleder, jurist og pilot. Kjos er mest kjent som administrerende direktør i Norwegian Air Shuttle (Norwegian). I et turbulent marked med høy konkurranse har Kjos klart å bygge opp Norwegian fra å være en liten norsk nisjeaktør til å bli Skandinavias nest største flyselskap.

Knut Brundtland

Advokat, investor og styreleder. Brundtland har lang erfaring som forretningsadvokat i BAHN, men har gjennom de siste årene fokusert på styreverv i flere børsnoterte og unoterte selskaper. Brundtland er påtroppende konsernsjef i ABG Sundal Collier ASA.

Oppbevaring av regnskapsmateriale i utlandet

Hva er tillatt?

I denne artikkelen retter vi søkelyset mot adgangen de bokføringspliktige har til å oppbevare regnskapsmateriale på permanent basis i utlandet. Det har blitt enda mer aktuelt etter Finansdepartementets nye forskrift av 21. mai 2010, som åpner for permanent oppbevaring av elektronisk regnskapsmateriale i visse EØS-land uten dispensasjon. Regelverket er komplekst. Nedenfor gir vi en oversikt over reglene.

Av Sebastian Brodtkorb og Martin Alexandersen

Et internasjonalt marked

I dagens internasjonale marked er det svært vanlig at et konsern sentraliserer sine administrative funksjoner, herunder regnskap. Det kan for eksempel opprettes et såkalt shared service center i et annet land, eller et hovedkontor i utlandet kan ta seg av regnskapsfunksjonen. Outsourcing av regnskapstjenester fra Norge til eksempelvis lavkostland er også aktuelt for flere konsern. I slike tilfeller brukes ofte en ekstern leverandør.

Hovedregelen er at oppbevaring av regnskapsmateriale skal skje i Norge. Hvilken adgang har norske bokføringspliktige til å oppbevare regnskapsmateriale på permanent basis i utlandet?

Søknad om dispensasjon

Det er kontrollhensyn som er årsaken til hovedregelen om at regnskapsmaterialet skal oppbevares i Norge. Det ville imidlertid fremstå som en vesentlig begrensning i effektiv håndtering av eksempelvis fellesfunksjoner i konsern, dersom det ikke var

anledning til å dispensere fra hovedregelen. Det er derfor anledning til å søke Skattedirektoratet om tillatelse til å oppbevare regnskapsmaterialet i utlandet (både elektronisk og papirbasert regnskapsmateriale).

Vilkårene for dispensasjon fremgår verken av lov eller forskrift, men av praksis. Tradisjonelt har direktoratet bare gitt dispensasjon når det har vært problematisk for den bokføringspliktige å oppfylle lovens krav om oppbevaring i Norge. Kostnadsbesparelser ved utenlandsk oppbevaring har ikke vært noe selvstendig grunnlag for dispensasjon.

I de tilfellene det er gitt dispensasjon, er det lagt avgjørende vekt på om oppbevaringen i utlandet skjer som ledd i en felles regnskapsløsning innen et konsern, og at lagringen skjer hos et konsernselskap eller under kontroll av et slikt selskap. Det er også lagt vekt på om lagringen skjer i et land som har skatteavtale med Norge. Videre er det stilt krav om at regnskapsmaterialet som lagres i utlandet skal være tilgjengelig i lesbar form i Norge og at det skal kunne skrives ut på papir i hele oppbevaringsperioden fra terminal eller lignende i Norge. Endelig er det en forutsetning at kontrollmyndighetene ikke hindres adgang til regnskapsmaterialet, og at

Sebastian Brodtkorp

Advokatfullmektig, PwC
Område: Skatt og avgift
952 60 685

Martin Alexandersen

Manager, PwC
Område: Revisjon
952 60 566

materialet kan bringes til Norge uten ubegrunnet opphold på forespørsel.

Vår erfaring er at kravet om oppbevaring hos konsernselskap ikke er absolutt, da vi ved flere anledninger har fått medhold i at oppbevaring også kan skje hos selskap som yter oppbevaringstjenester. Men vi har også erfart at kravet om terminal (PC med printer) i Norge er ufravikelig. Det er ikke tilstrekkelig å besørge frakt av regnskapsdokumentasjonen til Norge når kontrollmyndighetene kommer på bokettersyn; regnskapsdokumentasjonen skal være tilgjengelig umiddelbart.

Oppbevaring av elektronisk regnskapsmateriale i visse EØS-land uten dispensasjon

I mai i år fastsatte Finansdepartementet en ny forskrift som gir rett til å oppbevare elektronisk regnskapsmateriale i visse EØS-land uten at det søkes om dispensasjon. Landene er Sverige, Danmark, Finland og Island. Oppbevaring av elektronisk regnskapsmateriale i andre land krever fortsatt dispensasjon, men det er til vurdering om retten skal utvides til andre EØS-land.

Vilkårene for slik adgang fremgår av bokføringsforskriften § 7-5. Det presiseres at regnskapsmaterialet skal være tilgjenge-

lig i lesbar form, og at det skal kunne skrives ut på papir fra terminal eller lignende i Norge i hele oppbevaringsperioden. Den bokføringspliktige skal informere Skattedirektoratet skriftlig om hvilket regnskapsmateriale som oppbevares i utlandet, hvor regnskapsmaterialet oppbevares, og hvordan kontrollmyndighetene til enhver tid kan få adgang til regnskapsmaterialet.

Administrative reaksjoner

Hvis regnskapsmateriale oppbevares i utlandet uten at det er adgang til det, gjelder de ordinære sanksjonsreglene for brudd på bokføringsloven og-forskriften. Skattekontoret kan gi bokføringspålegg, dvs. at skattekontoret setter en frist for den bokføringspliktige til å rette opp forholdet. Fristen for oppfyllelse av pålegg kan ut fra en konkret vurdering settes fra fire uker til ett år, men skal normalt være to måneder. Skattekontoret kan ilegge en (daglig) løpende tvangsmulkt dersom bokføringspålegget ikke er etterkommet innen den fastsatte fristen. Samlet tvangsmulkt kan ikke overstige MNOK 1 eller ilegges for lengre tid enn ett år.

Viktige lovendringer trer i kraft nå

Tabellene leses som følger:

Tabellen for små foretak viser endringene for små foretak.

Tabellen for foretak som ikke er små viser endringene som gjelder alle andre AS/ASA.

For allmennaksjeselskap, børsnoterte foretak og finansforetak er det ytterligere endringer. Disse endringene følger av de tre siste tabellene.

Endringer for små foretak		01.07.2010	01.08.2010	01.01.2011
Aksjeloven				
§ 5-26	Vilkåret for å ta til følge et krav om granskning er endret fra «rimelig grunn» til «saklig grunn». Det gjøres for at den nedre grensen for hva som kreves skal senkes i forhold til rettspraksis. Endringen markerer at bestemmelsen ikke skal innebære noe krav om at det må sannsynliggjøres at granskningen vil føre til at bestemte forhold avdekkes. Minoritetens behov for innsyn i, og eventuelt behovet for en uavhengig vurdering av, selskapets forhold, kan være tilstrekkelig for å åpne granskning.	X		
§ 5-27	Granskerens krav på godtgjørelse skal nå fastsettes ved kjennelse. Det innebærer at kjennelsen vil utgjøre et alminnelig tvangsgrunnlag når kravet på godtgjørelse forfaller.	X		
Regnskapsloven				
§ 1-6	Endringer i grensene for små foretak: Grensen for salgsinntekt økes fra 60 til 70 millioner kroner, og grensen for balansesum økes fra 30 til 35 millioner kroner	X		
§ 5-9a	Endringene innebærer at selskaper som avslutter sine regnskapsår 1. juli 2010 og senere, og som var mellomstore etter de gamle grensene, kan velge å bruke regnskapsreglene for små foretak.		X	
Revisorloven				
§ 5-4	Brev som gjelder forhold som kan føre til ansvar for medlem av styret, jf § 5-2 fjerde ledd nr 4, skal alltid sendes i kopi til samtlige av styrets medlemmer	X		
Foretaksregisterloven				
§ 3-8	For utenlandske foretak skal det registreres om foretaket utelukkende driver virksomhet i Norge	X		
NB! Foretakene gis frist til 1. januar 2011 med å oppfylle plikten i foretaksregisterloven til å sende slik melding, selv om lovendringen trådte i kraft 1. juli 2010.				

Det er gjort en rekke endringer i lovverket basert på finansskandaleutvalgets innstilling. Lovendringene har som formål å gjøre det vanskeligere å manipulere regnskapsinformasjon, og skal bidra til å øke tilliten til foretakenes finansielle rapportering. Tabellene nedenfor gir en oversikt over lovendringene og når de trer i kraft. Vær oppmerksom på de ulike ikrafttredelsestidspunktene:

Endringer for foretak som ikke er små		01.07.2010	01.08.2010	01.01.2011
Aksjeloven				
§ 5-26	Vilkåret for å ta til følge et krav om granskning er endret fra «rimelig grunn» til «saklig grunn». Det gjøres for at den nedre grensen for hva som kreves skal senkes i forhold til rettspraksis. Endringen markerer at bestemmelsen ikke skal innebære noe krav om at det må sannsynliggjøres at granskingen vil føre til at bestemte forhold avdekkes. Minoritetens behov for innsyn i, og eventuelt behovet for en uavhengig vurdering av, selskapets forhold, kan være tilstrekkelig for å åpne granskning. Granskerens krav på godtgjørelse skal nå fastsettes ved kjennelse. Det innebærer at kjennelsen vil utgjøre et alminnelig tvangsgrunnlag når kravet på godtgjørelse forfaller.	X		
§ 5-27	Det er fastsatt hvem i selskapet som er pliktig til å gi nødvendige opplysninger til granskerne. Kravet om å gi opplysninger til granskerne gjelder også for selskapets regnskapsfører samt bankforbindelser.	X		
Regnskapsloven				
§ 1-6	Endringer i grensene for små foretak: Grensen for salgsinntekt økes fra 60 til 70 millioner kroner, og grensen for balansesum økes fra 30 til 35 millioner kroner Endringene innebærer at selskaper som avslutter sine regnskapsår 1. juli 2010 og senere, og som var mellomstore etter de gamle grensene, kan velge å bruke regnskapsreglene for små foretak.	X		
§ 3-1	Presisering av at § 7-30 b ikke gjelder for foretak som rapporterer i henhold til IFRS		X	
§ 5-9a	Begrepet «aksjebasert betaling» er endret til «aksjeverdibasert betaling». Det skal fortsatt regnskapsføres til virkelig verdi på transaksjonstidspunktet.		X	
§ 7-1	Foretak som er engasjert i aktiviteter med vesentlig risiko eller fordeler som ikke er innregnet i balansen, skal gi tilleggsopplysninger i note om aktivitetens finansielle virkning og formålet med den		X	
§ 7-11a	Begrepet «aksjebasert betaling» er endret til «aksjeverdibasert betaling». Det skal fortsatt redegjøres for bruken av slik betaling, samt eventuelt kostnadsført beløp.			
§ 7-30b	Det skal opplyses om vesentlige transaksjoner med nærstående parter. Nærstående parter er definert i Forskrift av 07.09.2006 nr 1062, og er i overensstemmelse med kravene i IAS 24.		X	
§ 7-31	Nye krav om opplysninger om aksjeverdibaserte godtgjørelser i foretak som ikke er store		X	
§ 7-31b	Utvidede krav om opplysninger om aksjeverdibaserte godtgjørelser samt forpliktelser knyttet til sluttvederlag og lignende i store foretak (ASA)		X	
Revisorloven				
§ 2-3	Styret skal hvert år ha et møte med revisor uten at daglig leder eller andre fra den daglige ledelsen er til stede. Formålet med møtet er detaljert angitt.			X
§ 5-4	Brev som gjelder forhold som kan føre til ansvar for medlem av styret, jf § 5-2 fjerde ledd nr 4, skal alltid sendes i kopi til samtlige styremedlemmer	X		
§ 5-6	Revisor skal gjøre merknad i revisjonsberetningen dersom den revisjonspliktige plikter å avholde møte som nevnt i § 2-3, og det ikke er holdt slikt møte i løpet av siste år.			X
Foretaksregisterloven				
§ 3-8	For utenlandske foretak skal det registreres om foretaket utelukkende driver virksomhet i Norge NB! Foretakene gis frist til 1. januar 2011 med å oppfylle plikten i foretaksregisterloven til å sende melding med opplysninger om dette, selv om lovendringen trådte i kraft 1. juli 2010.	X		

Tilleggsendringer for allmennaksjeselskaper

		01.07.2010	01.08.2010	01.01.2011
	Allmennaksjeloven			
§ 5-26	Tilsvarende endringer som aksjeloven, se ovenfor	X		
§ 5-27	Tilsvarende endringer som aksjeloven, se ovenfor	X		
§ 6-1	Daglig leder kan ikke være medlem av styret.	X		
	NB! Dersom daglig leder ved lovens ikrafttredelse 1. juli 2010 var medlem av styret, gjelder forbudet etter at det neste gang er avholdt ordinær generalforsamling, men slik at kravet uansett skal være oppfylt innen 30. juni 2011.			

Tilleggsendringer for finansforetak

		01.07.2010	01.08.2010	01.01.2011
	Finansieringsvirksomhetsloven			
§§ 2-18 til 2-22	I kapittel 2 er det innført et helt nytt avsnitt III om godtgjørelsesordninger i finansinstitusjoner	X		
§§ 3-11 a til 3-11 c	Revisjonsutvalg i finansieringsforetak med verdipapirer notert på regulert marked skal være etablert senest 30. juni 2010.			
	Verdipapirfondloven			
§ 2-5	Ny forskriftshjemmel om godtgjørelsesordninger i forvaltnings-selskap for verdipapirfond	X		

Tilleggsendringer for børsnoterte selskaper

01.07.2010

01.08.2010

01.01.2011

		01.07.2010	01.08.2010	01.01.2011
Allmennaksjeloven				
§ 5-6	Redegjørelse om foretaksstyring etter regnskapsloven § 3-3b skal behandles på ordinær generalforsamling		X	
§§ 6-41 til 6-43	Revisjonsutvalg i børsnoterte foretak skal være etablert senest 30. juni 2010. Merk at det er et unntak fra denne fristen for utstedere fra andre land utenfor EØS med Norge som hjemstad, med verdipapirer notert på regulert marked som ikke er omfattet av andre krav, herunder utenlandske utstedere og aksjeselskaper med noterte gjeldsinstrumenter. For disse selskapene må revisjonsutvalg være opprettet etter neste ordinære styrevalg, men senest 20. juni 2011.			
Regnskapsloven				
§ 3-3a	Regnskapspliktige som er utstedere med verdipapirer notert på regulert marked skal gi opplysninger om aksjeeierforhold i årsberetningen		X	
§ 3-3b	Regnskapspliktige som er utstedere med Norge som hjemstat etter verdipapirhandelloven § 5-4, og med verdipapirer notert på regulert marked, skal avgi en redegjørelse om foretaksstyring. Denne kan enten være en del av årsberetningen eller et eget dokument som det er henvisning til i årsberetningen		X	
§ 3-5	Underskrift på årsberetningen omfatter også redegjørelsen for foretaksstyring, jf § 3-3b		X	
§ 7-26	Regnskapspliktige som er utstedere med Norge som hjemstat etter verdipapirhandelloven § 5-4 skal gi noteopplysninger om vesentlige indirekte aksjebesittelser i selskapet. Aksjebesittelser som representerer minst 10 % av stemmene regnes som vesentlige.		X	
Revisorloven				
§ 5-1	Revisor skal vurdere om opplysningene i eventuell redegjørelse for foretaksstyring etter regnskapsloven § 3-3b er konsistent med årsregnskapet		X	
§ 5-6	Revisor skal uttale seg om eventuell redegjørelse for foretaksstyring etter regnskapsloven § 3-3b er i samsvar med lov og forskrifter, samt om opplysningene er konsistente med årsregnskapet		X	
F. om revisjon / revisorer § 5a-1	For revisjonspliktige som børsnoteres og dermed utløser plikt til rotasjon av revisor etter 7-årsregelen, kan rotasjon av revisor utsettes til ordinær generalforsamling året etter at foretaket børsnoteres	X		
Verdipapirhandelloven				
§ 5-5 (6)	Det er tatt inn en presisering om at rapporteringskravet til utstedere etter verdipapirhandelloven omfatter det nye kravet til årsberetningen etter direktiv 78/660/EØF artikkel 46 a. Endringen medfører ikke krav utover de som følger av annen lovgivning om årsberetningen og redegjørelsen for foretaksstyring.		X	
§ 5-7	Ny forskriftshjemmel for Utstedere fra land utenfor EØS. Det er samtidig gjort endringer i Forskrift av 29.06.2007 nr 876 § 5-7		X	
§ 5-8	Nytt krav om opplysninger om aksjeeierforhold i årsberetningen		X	
§ 9-11	Ny forskriftshjemmel om godtgjørelsesordninger i verdipapirforetak som ikke er finansinstitusjon	X		
§ 15-7	Ved Finanstilsynets gjennomføring av kontroller kan foretaket bli pålagt å innhente nødvendig dokumentasjon.	X		

§ 3-3a

Regnskapspliktige som er utstedere med verdipapirer notert på regulert marked skal gi opplysninger om aksjeeierforhold i årsberetningen

En analytikers bekjennelser

Hvilken informasjon bør et selskaps delårsrapportering inneholde?

«Markedet ønsker et riktig statusbilde av selskapets inntjening, og usikkerhet kommer sjeldent selskapet til gode. Ved å ha en god og transparent rapportering fjernes mye av usikkerheten, og selskapene vil få mindre volatile kurser og en bedre prising over tid»

På PwC Pit Stop 15. mars i år etterlyste Samir Bendriss, analysesjef i Pareto, bedre og mer utfyllende informasjon i selskapenes delårs-rapportering. PwC har som en oppfølging av Bendriss' innspill gjennomgått 69 rapporter for første kvartal 2010. I denne artikkelen gjengis deler av Samir Bendriss' «ønskeliste», samt resultater fra PwCs gjennomgang av delårsrapportene.

– Det er forventninger til inntjeningen i det korte bildet som driver aksjekursen, og delårsrapporten skal synliggjøre det økonomiske statusbildet for selskapet. Etter fremleggelsen av delårsrapporten ser man ofte store svingninger i selskapets aksjekurs, og dette viser at informasjonen som gis er viktig. Dette hevder Samir Bendriss, en aktiv leser av delårsrapporter. Som analytiker bruker han sjelden mer enn 20 % av tiden sin på selskapenes årsrapport, mens 80 % brukes på delårsrapportene. De viktigste tallene skal allerede være rapportert gjennom delårsrapportene, og de mer utfyllende kvalitative delene i årsrapporten kjenner analytikeren stort sett til.

- Delårsrapporten gir analytikere og markedet fasiten på deres estimater, og er derfor en syretest på analytikerens verdifulle vurdering. Videre legger resultatene i delårsrapporten føringer for estimatene for

kommande kvartaler, som igjen legger føringer for de neste årene. Ettersom markedet priser selskapene på inntjeningen de nærmeste årene, kan vi få store utslag i aksjekursen. Jeg har ofte sett analytikere endre inntjeningsestimater med 15-20% for de neste tre årene etter fremleggelsen av en delårsrapport, forklarer han.

– Markedet ønsker innsikt i selskapets status, og misliker usikkerhet og overraskelser. Tvil kommer sjeldent selskapene til gode. Ved å ha en god og transparent rapportering fjernes mye av usikkerheten, og selskapene vil få mindre volatile kurser og bedre prising over tid.

Markedet ønsker et riktig statusbilde av selskapets inntjening, og usikkerhet kommer sjeldent selskapet til gode. Ved å ha en god og transparent rapportering fjernes mye av usikkerheten, og selskapene vil få mindre volatile kurser og en bedre prising over tid.

Bendriss ønsker heller for mye enn for lite informasjon, men det aller viktigste er at informasjonen er nøyaktig og nyttig. Informasjon om at selskapet har vunnet en viktig kontrakt, uten å oppgi noe om inntjeningspotensial eller betingelser, gir ikke annet enn en indikasjon på at selskapets tjenester eller produkter er etterspurt. – Her er REC et klassisk eksempel, fremholder Samir: – De hentet inn kontrakt på kontrakt, men sa lite om pris og motparter. Da finanskrisen startet og spotprisene falt, parerte ledelsen med at NOK 60mrd av inntektene var kontraktfestet til priser over spotpris med solide motparter. Markedet tvilte på dette og dumpet aksjene trekvart år før ledelsen kom på banen og sa at kontraktene måtte reforhandles på nivåer i tråd med spotprisen. Som markedet fryktet, «kunne» eller «ville» ikke kundene betale de avtalte prisene når spotprisene

*«Jeg skjønner ikke at det er lov å bare rapportere tre linjer
på kontantstrømmen»*

hadde kollapset. Det viste seg at kontraktene ikke var like solide som REC hevdet, og dersom de hadde gitt mer informasjon på et tidligere stadium, ville man neppe sett like stor volatilitet i aksjekursen. Markedet ville da ha kunnet prise inn riktigere risiko før finanskrisen, slik at kursen ikke hadde gått for mye i forkant og falt for mye i etterkant av finanskrisen. Slik det er i dag, kommer i liten grad eventuell tvil REC til gode i aksjemarkedet.

Det er også viktig at selskapet rapporterer på spesifikke nøkkeltall, opplyser Bendriss.

– Selskapet må identifisere sine viktigste verdidrivere og rapportere på disse. Dette synliggjør hva markedet skal fokusere på, og gjør estimeringen av fremtidig inntjening mer robust. Statoil og Yara er gode eksempler her, men Hydro kunne vært bedre. Slik som en del andre selskap gjemmer de seg bak utspill om at det er sensitiv informasjon, når det i virkeligheten ikke er det. Eksempelvis vil ikke Hydro rapportere sin aluminium cash cost, noe som er et meget viktig nøkkeltall. Jeg mener det er viktigere at markedet får kjennskap til kostnadsnivået enn at man vil unngå konkurrenters innsikt. Et annet eksempel er oppdrettsselskap, som ikke vil rapportere kostnad per kilo laks, ettersom de hevder det kan påvirke prisen de oppnår. Dette er feil, for lakseprisen settes i markedet som funksjon av tilbud og etterspørsel.

Samir har også helt konkrete ønsker om hva norske selskaper må bli flinkere til å gi informasjon om i sine delårsrapporter. På sin presentasjon på PwC Pit Stop la han frem sin ønskeliste, og han mente at selskapene nå måtte bli flinkere til å rapportere på følgende områder:

Samirs ønskeliste for forbedringer

- Lånebetingelser og gjeldsstruktur
- Kontantstrøm
- IFRS-justeringer
- Verdidrivere
- Segmenter
- Tilknyttede selskap
- Guidance
- Engangseffekter

Ett av punktene Samir etterlyser mer informasjon om er lånebetingelser og gjeldsstruktur. PwCs gjennomgang av 69 tilfeldig utvalgte selskaper på Oslo Børs viser at kun 19 % opplyser om eventuelle covenantskrav (13 selskaper), og 4 % opplyser at det har forekommet brudd på kravene i perioden. Ingen av selskapene viser forfallsstrukturen for finansiell gjeld. Samir mener dette er en klar svakhet ved rapporteringen, som har blitt synliggjort gjennom finanskrisen: – Er det noe finanskrisen har lært oss, er det viktigheten av å forstå hvordan selskapet er finansiert, samt risikoen i gjeldsstrukturen. Optimalt bør selskapene oppgi informasjon om forfallsstruktur per kvartal for det kommende året, samt årlig forfall de påfølgende år. Informasjon om større forfall i nær fremtid, samt informasjon om lånevilkår og hvordan brudd på vilkårene reelt sett beregnes, er også viktig informasjon.

«Det skal ikke være sånn at man bare rapporterer én linje på noe som står for 25 % av verdiene i selskapet»

Svært knappe kontantstrømoppstillinger ved delårsrapporteringen er også en svakhet Samir trekker frem. PwCs gjennomgang for første kvartal i år viser at 23 % av selskapene bare viser de tre sumlinjene for drift, investering og finans. Dette er ikke analytikeren fornøyd med: – Vi ønsker oss en utfyllende kontantstrøm; jeg skjønner ikke at det er lov å bare rapportere tre linjer. Det gir ingen mulighet til å forstå hva som har gått inn og ut av butikken, sier en oppgitt Samir.

Jeg skjønner ikke at det er lov å bare rapportere tre linjer på kontantstrømmen.

I henhold til IAS 34.6 og 34.15 er hensikten med delårsrapporten å gi en oppdatering av det siste fullstendige årsregnskapet, og å opplyse om endring i finansiell stilling og inntjening siden sist avlagte årsregnskap. Delårsrapporten skal fokusere på nye aktiviteter, nye hendelser og nye omstendigheter, og behøver ikke gjenta informasjon som tidligere er rapportert.

Det forventes derfor at selskapene, blant annet, skal gi informasjon om endrede risikoforhold. PwCs gjennomgang viser at kun 17 av 69 selskaper ga en eller annen form for kvalitativ informasjon om risiko. Eksempelvis har kun 4 selskaper omtalt likviditetsrisiko og 3 har omtalt renterisiko. Kvantitativ informasjon om risiko i form av sensitivitetsanalyse er bare gitt av to av selskapene. Med kunnskap om de hendelser som har vært i internasjonale kapitalmarkeder i første kvartal, og da særlig med tanke på den finansielle ustabiliteten i flere europeiske land, er det sannsyn-

lig at mange selskaper har opplevd endrede risikoforhold. Det kan tyde på at selskapene i for liten grad opplyser om endrede risikoforhold. - For aksjemarkedet er det nyttig med kvantitative sensitivitetsanalyser, poengterer Bendriss. – Informasjon om hvor mye inntjeningen eksempelvis påvirkes av endringer i råvarepris og valuta er nyttig. Yara er flinke her, ettersom de viser EBITDA og EPS-effekten av endringer i de åtte viktigste verdidriverne i en enkel tabell.

Segmentinformasjon og lønnsomhetsutviklingen innenfor hvert segment fra kvartal til kvartal er også svært nyttig og interessant informasjon for en analytiker. Etter IFRS 8 skal segmentrapporteringen være i tråd med den interne rapporteringen, det vil si at informasjonen i delårsrapporten skal bygge på den rapporteringspakken som øverste beslutningstaker(e) får på sin pult ved slutten av hver rapporteringsperiode. Samir har imidlertid ikke inntrykk av at dette alltid er tilfellet. Han trekker frem Yara og deres joint venture i Qatar som eksempel.

– Jeg er nærmest hundre prosent sikker på at Yara styrer sine Joint Venture-prosjekter basert på bruttotall, jeg har aldri sett en ledelsesrapport på dette, men er rimelig sikker ettersom det er en såpass viktig del av deres strategi. Likevel rapporterer selskapet kun én nettolinje også i segmentinformasjonen: Inntekt fra tilknyttet selskap. 25 % av verdiene i Yara kommer fra disse Joint Venturene, og vi vet ingenting om inntektene eller kostnadene. Det

bør ikke være slik at man bare rapporterer én linje på noe som står for 25 % av verdiene. I noen tilfeller kan man derfor stille spørsmålet om segmentinndelingen er riktig og faktisk reflekterer den informasjonen som ledelsen selv benytter? Kravene i årsrapporten om bruttotall i note bør i så fall legges til grunn også i delårsrapporten.

– Det skal ikke være sånn at man bare rapporterer én linje på noe som står for 25 % av verdiene i selskapet.

Merverdiavgift

Merverdiavgiftstemaene omhandlet denne gangen praktisk oppdatering av reglene om 10 års bindingstid for MVA-investeringer i næringseiendom, optimalisering av MVA knyttet til bygging av infrastruktur samt MVA ved omorganisering av eiendom.

I gjennomgangen av justeringsreglene for MVA var det særlig fokus på definisjonen av byggetiltak. Da bindingstiden for MVA-investeringer knytter seg til hvert enkelt byggetiltak (ikke bygg) som overstiger 400.000 kr er det vesentlig å avgrense og dokumentere det enkelte byggetiltak. Her er prosjektbeskrivelse, eget budsjett og regnskap viktig. Et annet sentralt tema knytter seg til utleiers frist med å få plass avgiftspliktig leieavtale i forbindelse med nybygg. Utleier har en frist på 6 måneder fra ferdigstillelse med å få plass avgiftspliktig leieavtale. Dersom han oversitter denne fristen oppnår han ikke samlet MVA-fradrag for kostnadene, men må kreve dem refundert pro rata over 10 år.

Ved omorganisering av eiendom finnes det en rekke MVA-fallgruver. I utviklingsprosjekter er det ikke uvanlig at utbygger pådrar seg en rekke kostnader (til arkitekt, konsulent mv.) før han fisjonerer ut tomteområder i egne aksjeselskap, med sikte på senere salg. I foredraget ble det fokusert på at utbygger bør sette i gang fisjonsprosessen så snart som mulig, og instruere samtlige leverandører om å splitte fakturaene og stille dem til hvert enkelt selskap. På den måten kan utbyggeren oppnå fradrag for MVA når det er inngått avgiftspliktige leieavtaler. Dersom utbyggeren ikke foretar slik utfisjering i tide vil han tape retten til samlet MVA-fradrag for de kostnadene

som er pådratt, fordi den etterfølgende fisjonen anses som en ikke-avgiftspliktig aktivitet som avskjærer fradragretten. Det overtakende selskapet kan imidlertid på nærmere vilkår kreve avgiften refundert pro rata over 10 år dersom disse relaterer seg til et byggetiltak på tomten. En kan heller ikke viderefakturere kostnadene fra utviklingsselskapet til eiendomsselskapene. Det etterfølgende salget eller fisjonen vil uansett avskjære fradragretten.

Skatt

Her ble det blant annet foredratt om alternative strukturer for skatteoptimal selskapsform ved erverv og utvikling av fast eiendom, herunder om reorganiseringer og skatteoptimalt salg.

Betydningen for eiendomsbransjen av Finansdepartementets forslag til endring i skattereglene ved omorganisering ble gjennomgått. Enkelte av forslagene kan gi utfordringer for eiendomsbransjen. Det gjelder spesielt konsernfusjoner og eventuelt aktivitetskrav. Inntil lovforslaget kom-

mer, tidligst høsten 2010, er det lite man kan gjøre av forberedelser. Konsernfusionsfordringer fra tidligere omorganiseringer bør imidlertid vurderes konvertert til egenkapital, fordi det er foreslått at inntekts- og fradragføring i framtiden skal skje over gevinst- og tapskonto. Slike regler kan gi innlåsnings effekter, og gjøre det vanskeligere å jevne ut gevinst og tap som er like store.

I tillegg ble erfaringer med de nye avskrivningsreglene for tekniske installasjoner i bygg omtalt. Erfaringen så langt er at det er delvis uavklart hva som skal defineres som en «enhet» i forhold til skillet mellom vedlikehold og påkostning. Et annet forhold er at bransjenormen for skatterabatt på manglende avskrivningsgrunnlag på differansen mellom virkelig verdi og skattemessig verdi nå ligger på rundt 10 %, mot 7 % tidligere ved salg av eiendomsselskap. Det ble imidlertid understreket at det alltid er individuelle vurderinger og partenes posisjoner som vil avgjøre satsen i den konkrete situasjonen.

Trond Ingebrigtsen

Partner, PwC
Område: Skatt
952 60 810

Lars Helge Aasen

Partner, PwC
Område: Skatt
952 60 274

Skattemessig fradragsrett for tap på fordringer

Av Liv Jægersborg og Lars Aasen

Finansiering som egenkapital eller utlån?

Investeringer i hel- eller deleide selskaper gjøres gjerne ved en kombinasjon av egenkapital og lån. Fritaksmetoden innebærer at aksjeselskaper ikke lenger har skattemessig fradragsrett for tap på aksjeinvesteringen innenfor fritaksmetoden. Fradragsretten er imidlertid fortsatt på visse vilkår i behold for endelig konstatert tap på fordringer. Det kan derfor være skattemessig ugunstig å finansiere datterselskaper som er omfattet av fritaksmetoden med mye egenkapital.

Dersom en aksjeinvestering innenfor fritaksmetoden går tapt, har en altså ingen mulighet for å få skattemessig fradrag for aksjetapet. Morselskapets tap skyldes vanligvis underskudd i datterselskapet. I norske datterselskap innenfor et skattekonsern kan tapet da normalt utlignes med konsernbidrag. Tilsvarende gjelder ikke underskudd i utenlandske datterselskap.

Om det skal gis fradrag for tap på fordringer på datterselskaper eller andre nærstående selskaper er ofte en utpreget skjønnsmessig vurdering, og ligningsmyndighetene stiller strenge krav til dokumentasjon for å innrømme fradrag, særlig i konsernforhold.

Kravet om virksomhetstilknytning

Skatteloven § 6-2 er det rettslige grunnlaget for skattemessig fradrag for endelig konstatert tap på utestående fordringer i virksomhet. Kravet til virksomhet innebærer for det første et vilkår om at långiver må drive næringsvirksomhet i skattemessig forstand. Dette er som regel ikke tvilsomt. Imidlertid kreves også at fordringen må ha en tilstrekkelig tilknytning til långivers egen virksomhet.

Kravet om virksomhetstilknytning vil typisk være oppfylt dersom man har oppnådd fordeler i egen virksomhet ved å yte lånet, for eksempel gjennom nye kunder/

oppdrag, tilgang til forretningslokaler, vareleveranser etc. Tilknytningen vil normalt også være oppfylt når virksomheten hos låntaker må anses som en integrert del av långivers egen virksomhet. Et typisk eksempel vil være der virksomheten i et morselskap består i styring og drift av underliggende selskaper. Morselskapet må i så fall ha utvist aktivitet av et visst omfang i driften av datterselskapene. Det er ikke tilstrekkelig bare å utøve rene eierfunksjoner, slik som deltakelse på styremøter og generalforsamlinger.

I motsetning til passiv kapitalplassering, vil finansiell investeringsvirksomhet av en viss hyppighet og et visst omfang, for eksempel kjøp og salg av aksjer for å oppnå aksjegevinst, kunne anses som næringsvirksomhet. Tap på lån ytet i den forbindelse kan dermed være fradragsberettiget, dersom hensikten med lånet har vært å fremme investeringsvirksomheten. Lånet anses i slike tilfeller som en integrert del av virksomheten.

Virksomhetstilknytningen må foreligge på det tidspunktet tapet på fordringen er endelig konstatert. En kan dermed risikere at en ikke får fradrag for tap på en fordring som hadde tilstrekkelig tilknytning til virksomheten da den ble ytet, men som senere har mistet denne tilknytningen. Situasjonen kan også være omvendt.

Dokumentasjon

Selskapet må sannsynliggjøre at det foreligger næringstilknytning overfor ligningsmyndighetene. Dokumentasjon som er fremstilt i etterkant, for eksempel i forbindelse med en klagesak, vil naturlig nok veie mindre enn hendelsesnære bevis. Det er derfor viktig å ha et bevisst forhold til kravene om dokumentasjon helt fra fordringen etableres. Aktivitet som utøves på vegne av et morselskap overfor hel- eller deleide selskaper bør derfor dokumenteres gjennom nedtegnelser i for eksempel møtereferater, skriftlig rapportering fra daglig ledelse til styret eller andre, styrereferater, årsrapporter, eller skriftlig korrespondanse for øvrig.

På hvilket tidspunkt foreligger det fradragsrett?

For å kunne kreve skattemessig fradrag for tap på fordring må tapet være endelig konstatert, det vil si at det må være klart at lånet ikke vil bli tilbakebetalt. Det må foreligge et reelt tap, slik at krav som er sikret ved pant, kausjon eller annen garanti, ikke vil gi rett til fradrag.

Vilkåret vil være oppfylt ved definitiv insolvens, konkurs i debitorselskapet eller dersom debitorselskapet likvideres eller virksomheten opphører. Betalingsvansker hos debitor er imidlertid ikke tilstrekkelig, og det er heller ikke avgjørende at fordringen er regnskapsmessig nedskrevet.

Både ligningsmyndighetene og domstolene stiller strenge krav til bevis ved vurderingen av når en fordring anses som endelig tapt, og vurderingen er i praksis særlig streng i konsernforhold. Det gjelder også når fordringen er bortfalt ved gjeldsettergivelse. En annen svært praktisk problemstilling er bortfall av en fordring ved konvertering. Konvertering kan skje mot vederlag i aksjer eller ved konvertering til et uformelt egenkapitaltilskudd (dvs. uten vederlag). Det sistnevnte er ikke vanlig i Norge, men kan være aktuelt for datterselskaper i utlandet, ikke minst i Sverige (aksjeeiertilskudd).

Ved konvertering til aksjer skal vederlaget for fordringen settes lik det vederlaget man mottar, det vil si virkelig verdi av aksjene som mottas som vederlag, alternativt verdien av tilskrivningen på eksisterende aksjer. Et eventuelt tap utgjør forskjellen mellom fordringens pålydende og verdien av aksjene. Ligningsmyndighetene vil i slike tilfeller vurdere om tapet kan anses endelig konstatert. For å kunne dokumentere tapet i ettertid, anbefaler vi at det utarbeides en verdivurdering av vederlagsaksjene på konverteringstidspunktet.

Ved konvertering til et uformelt egenkapitaltilskudd, faller kravet mot debitorselskapet bort, men det mottas ikke noe vederlag. Situasjonen har dermed likhetstrekk med en ren gjeldsettergivelse. Slik

Liv Jægersborg

Fast advokat, PwC
Område: Skatt
952 60 417

Lars Helge Aasen

Partner, PwC
Område: Skatt
952 60 274

konvertering vil i praksis oftest overfor heleide datterselskaper. I ligningspraksis er det lagt til grunn at slike tilfeller skal vurderes på samme måte som gjeldsettergivelse i konsernforhold, som er omtalt ovenfor.

Ligningsmyndighetenes nekter likevel i enkelte tilfeller fradrag når et morselskap foretar gjeldsettergivelsen eller konvertering av fordring på heleid datterselskap, fordi de mener at verdiene i debitorselskapet øker, og at morselskapet vil nyte godt av en potensiell fremtidig økning av verdien i datterselskapet. Skattemyndighetene vil som hovedregel ikke nå frem med et slikt synspunkt, hvis det ikke ettergis gjeld som datterselskapet faktisk ville være i stand til å betjene. I konsernforhold er det derfor ekstra viktig at man har dokumentasjon som underbygger at tapet var endelig.

Muligheter for å spare merverdiavgift knyttet til fast eiendom innen kultur, idrett og frivillig sektor

Fakta

Endringene i merverdiavgiftsloven som trådte i kraft 1. juli 2010, samt nye ordninger for kompensasjon av merverdiavgift, har ført til endret avgiftsmessig stilling og nye muligheter for merverdiavgiftsfradrag. Dette gjelder også for utleier av fast eiendom. For å kunne oppnå et størst mulig fradrag for merverdiavgift er det viktig å ha kjennskap til lovendringene. Det er penger å spare på en hensiktsmessig tilrettelegging av virksomheten.

Martine Karlsen

Advokatfullmektig, PwC
Område: Skatt
952 60 449

Karen Johanne Olberg

Manager, PwC
Område: Revisjon
952 60 613

1 Lovendringer i 2010 for kultur, idrett og frivillig sektor

1.1 Kultur og idrett

1. juli 2010 ble det innført avgiftsplikt med 8 % avgiftssats på inngangspenger til museer, gallerier, fornøyelsesparker og opplevelsessentre. Adgang til scenekunst, dvs. inngangspenger til for eksempel konserter, teater, ballett og opera, er derimot fortsatt unntatt fra avgiftsplikt.

På idrettsområdet ble det fra 1. juli 2010 innført avgiftsplikt med 8 % avgiftssats for adgang til følgende arrangementer:

- de to øverste divisjonene i fotball for menn
- den øverste divisjonen i ishockey for menn
- aktører som har billettinntekter fra idrettsarrangementer på 3 MNOK eller mer i løpet av en 12 måneders periode

Omsetning fra retten til å utøve idrett, for eksempel kontingenter, adgang til treningsstudioer, golf, bowling og svømmehaller, er fortsatt unntatt fra avgiftsplikt.

De som omfattes av lovendringene og dermed skal beregne utgående merverdiavgift vil samtidig oppnå rett til fradrag for inngående merverdiavgift på anskaffelser til bruk i denne virksomheten. De som ikke omfattes av lovendringene har ikke rett til fradrag, med mindre de har avgiftspliktig omsetning, for eksempel reklame, servering eller varesalg.

Nedenfor skal vi se nærmere på hvilke muligheter for avgiftsbesparelser som foreligger både for de som eier bygget selv og for de som leier ut bygget til denne sektoren.

1.2 Ny kompensasjonsordning ved oppføring av idrettsanlegg

1. januar 2010 ble det innført en ny ordning for kompensasjon av merverdiavgift ved oppføring av idrettsanlegg. Ordningen gjelder idrettslag som oppfyller vilkårene

til å motta spillemidler, og omfatter idrettsanlegg hvor byggearbeidene er igangsatt etter 1. januar 2010. Anlegget må være ferdigstilt før søknad om kompensasjon kan sendes. Ordningen gjelder ikke for anlegg som bygges i regi av kommuner/fylkeskommuner og kommunale foretak.

1.3 Frivillig sektor

I 2010 ble eksisterende ordning for kompensasjon av merverdiavgift for frivillig sektor utvidet og gjelder nå for anskaffelse av både varer og alle typer tjenester. Ordningen innebærer at ideelle, allmenntjenlige og veldedige aktører kan søke om å få kompensert merverdiavgiftskostnader knyttet til frivillig virksomhet. Denne ordningen gjelder også for ikke-kommersielle idrettslag, slik at disse nå har to ulike kompensasjonsordninger å forholde seg til.

2 Eier av fast eiendom

2.1 Kultur og idrett

Aktører innen kultur- og idrettssektoren som omfattes av lovendringene vil kunne oppnå fullt fradrag for inngående avgift på oppføring, drift og vedlikehold av egen fast eiendom. Det er da en forutsetning at det oppkreves inngangspenger og at virksomheten drives i næring. Retten til fradrag gjelder kostnader pådratt fra og med 1. juli 2010.

For eksempel et museum eller et opplevelsessenter kan nå fradragføre all inngående merverdiavgift på oppussingsarbeider, forutsatt at bygget skal benyttes i den avgiftspliktige virksomheten.

På samme måte vil et idrettslag i 1. divisjon fotball for menn ha rett til fradrag for inngående merverdiavgift knyttet til eget idrettsanlegg. Idrettslag som ikke omfattes av lovendringene kan enten søke om kompensasjon, og/eller så kan de oppnå fradrag ved å ha annen avgiftspliktig omsetning, for eksempel reklame, servering og

varesalg, jf. nedenfor i pkt. 2.2.

Det er viktig å være klar over at det ikke er mulig å få både fradrag og kompensasjon for de samme kostnadene, men at kostnader som for eksempel ikke dekkes fullt ut av fradrag kan dekkes helt eller delvis av kompensasjon.

2.2 Aktører som ikke omfattes av lovendringene kan oppnå fradrag

De som ikke omfattes av lovendringene vil likevel kunne oppnå fradrag ved oppføring og drift av bygg, hvis det skjer avgiftspliktig omsetning i bygget.

For eksempel et teater som eier bygget selv kan da oppnå fradrag for inngående merverdiavgift for kostnader knyttet til de lokalene hvor det skjer avgiftspliktig omsetning. I fellesarealer hvor det skjer både avgiftsfri og avgiftspliktig omsetning vil teateret få delvis fradrag hvis avgiftspliktig omsetning utgjør 5 % eller mer av totalomsetningen. En vil oppnå fullt fradrag for kostnader knyttet til de delene av lokalene hvor det bare er avgiftspliktig omsetning, for eksempel en kafé eller kiosk. Det vil ikke foreligge fradragsrett for kostnader knyttet til lokaler som benyttes eksklusivt til teater uten noen avgiftspliktig omsetning. Tilsvarende regler gjelder for konsertlokaler, treningsstudioer, svømmehaller mv.

2.3 Frivillig sektor

I den utvidede kompensasjonsordningen for frivillig sektor er det lagt inn en begrensning ved at det ikke ytes kompensasjon til ny-, på- og ombyggingskostnader (påkostninger) knyttet til fast eiendom. Det ytes imidlertid kompensasjon for vedlikeholdskostnader såfremt bygget benyttes til eget bruk eller leies ut innad i organisasjonen. Leies lokalene/bygget ut til enheter utenfor organisasjonen er imidlertid muligheten for kompensasjon av vedlikeholdskostnader avskåret. For frivillig sektor blir det dermed sentralt å skille mellom påkostninger og vedlikehold.

Når det gjelder oppføring av idrettsanlegg, se pkt. 1.2. ovenfor.

3 Utleie av fast eiendom

3.1 Utleie til aktører innen kultur og idrett

Fra 1. juli 2010 kan alle utleiende av fast eiendom søke om frivillig registrering for utleie av fast eiendom til de aktørene innen kultur- og idrettssektoren som omfattes av lovendringene. Utleierens mulighet til frivillig registrering er betinget av at lokalene benyttes i avgiftspliktig virksomhet.

Utleieren vil ikke ha rett til frivillig registrering for utleie til for eksempel museer som ikke oppkrever vederlag (med mindre museet er kommunalt eller fylkes-

kommunalt). Det kan føre til økte kostnader for utleiende som ikke oppnår fradrag, og dermed økt husleie for leietakeren.

3.2. Utleie til aktører som ikke omfattes av lovendringene

Utleiere kan oppnå helt eller delvis fradrag for inngående merverdiavgift ved utleie til aktører innen kultur og idrett som ikke omfattes av lovendringene dersom det skjer avgiftspliktig omsetning i hele eller deler av lokalet.

Dersom et treningsstudio har avgiftspliktig omsetning i hele lokalet, dvs. både garderobesaler, vektrom mv., for eksempel ved at en har avgiftspliktig omsetning på reklame i lokalet, vil utleieren oppnå fullt fradrag for inngående merverdiavgift. Det er en forutsetning at treningsstudioet har en avgiftspliktig omsetning som utgjør 5 % eller mer av totalomsetningen. Treningsstudioet på sin side vil bare ha rett til delvis fradrag for merverdiavgiften på husleien. Det kan kompenseres ved at utleier setter husleien ned tilsvarende. På denne

måten vil både utleier og leietaker oppnå en gunstig løsning ved at utleieren oppnår fullt fradrag. Det samme vil være aktuelt for idrettsanlegg, konsertlokaler mv.

3.3 Frivillig sektor

Utleie til aktører innen frivillig sektor, herunder ikke-kommersielle idrettslag, vil normalt ikke gi rett til frivillig registrering. Det kan likevel være muligheter for frivillig registrering dersom aktørene har avgiftspliktig omsetning i lokalet, for eksempel servering, kiosk eller lignende, jf. pkt. 3.2. ovenfor.

4 Oppsummering

Lovendringene medfører muligheter for fradrag enten man bruker bygget selv eller leier det ut. Det viktigste er å kartlegge bruken av bygget for på denne måten å se hvilke tiltak som eventuelt må gjennomføres for å oppnå en gunstig avgiftsposisjon.

.....
Lovendringene medfører muligheter for MVA-fradrag enten man bruker bygget selv eller leier det ut.

Hvordan optimalisere MVA-fradrag på anlegg av infrastruktur

Fakta

Bygging av offentlig infrastruktur som følge av kommunale krav utgjør gjerne en betydelig kostnad ved bygging av bolig og nærings-eiendom. Private utbyggere kan minimere MVA-kostnaden til infrastruktur ved å samarbeide med den lokale kommunen om bruk av en såkalt anleggsbidragsmodell. Modellen krever tilrettelegging og et godt samarbeid med kommunen.

Siri Larsen

Advokatfullmektig, PwC
Område: Avgift
952 60 569

Samarbeid om bygging av kommunal infrastruktur

Kommunen stiller ofte krav om at en utbygger skal bekoste opparbeidelse av nødvendig offentlig infrastruktur som veier, park, broer, vann/avløp og lignende for å gi byggetillatelse i forbindelse med utbygging av bolig- og næringsseiendom. Kommunen krever som regel å få overta ferdig utbygget infrastruktur vederlagsfritt. Gjennom dette oppnår kommunen at private aktører finansierer investeringer i infrastruktur som er regulert til offentlig bruk, og som skal være eid av kommunen.

MVA på infrastruktur til bolig- og næringsseiendom til ikke-avgiftspliktige brukere vil bli en endelig kostnad for utbyggeren siden salg og utleie av slik eiendom er utenfor mva-området. I budsjettet vil utbyggere derfor gjerne kalkulere inn 25 % MVA-kostnad knyttet til bygging av slik infrastruktur i salgsprisen eller utleieprisen.

Når kommunen selv er byggherre for kommunal infrastrukt-

ur oppstår derimot ingen MVA-belastning fordi kommunen har rett til MVA-fradrag på anleggskostnader til vann- og avløpsanlegg, og MVA-kompensasjon for utbyggingskostnader til alle andre former for kommunal infrastruktur.

Avtale med kommunen om anleggsbidrag kan fjerne MVA kostnader på infrastruktur

Gjennom samarbeid med kommunen er det mulig å spare MVA gjennom bruk av en såkalt anleggsbidragsmodell, når den som finansierer infrastrukturen er en privat aktør.

I forkant av utbyggingen bør utbyggeren kontakte kommunen for å avklare om kommunen er villig til å inngå avtale om en anleggsbidragsmodell. En slik avtale innebærer at kommunen blir byggherre for opparbeidelse av infrastruktur, og trer inn som avtalepart med entreprenøren. Utbyggeren vil fortsatt stå som avtalepart med entreprenøren for oppføring av selve bolig- og næringsbygge-

ne. Den private utbyggeren dekker kostnaden for opparbeidelse av infrastrukturen gjennom refusjon av anleggs-kostnaden uten merverdiavgift – det er dette som kalles anleggsbidrag.

Hva innebærer anleggsbidragsmodellen?

Anleggsbidragsmodellen innebærer altså MVA-belastningen blir den samme når en privat aktør bekoster infrastrukturen som skal eies av det offentlige som når kommunen bekoster den selv. Det blir derfor MVA-messig nøytralitet mellom kommunal og privat finansiering av kommunale anlegg.

Avgiftsbesparelsen oppnås ved at kommunen kan kreve MVA-kompensasjon eller MVA-fradrag fra Staten for infrastrukturkostnadene som belastes av entreprenøren. Kommunene har en kompensasjonsordning hvor Staten på nærmere vilkår refunderer kommunens MVA gitt at kostnadene knytter seg til lovpålagte oppgaver. Hvis kostnadene knytter seg avgiftspliktig virksomhet som kommunen driver, for eksempel vann/avløp, vil kommunen kunne kreve MVA fradrag via innsendelse av sin ordinære omsetningsoppgave.

Modellen er akseptert gjennom forvaltningspraksis

Anleggsbidragsmodellen ble første gang beskrevet og akseptert i en melding fra Skattedirektoratet i 1993. Modellen er i utstrakt bruk, og er beskrevet og akseptert i flere bindende forhåndsuttalelser fra Skattedirektoratet og de lokale skattekontorene.

Problemstillingen oppsto ved

at kommunene ikke lenger opparbeidet kommunale vann- og avløpsanlegg for egen regning, men påla private utbyggere å gjøre det. Utbyggerne ble altså pålagt ikke bare en økt kostnad, men også en MVA-belastning som kommunen ikke ville hatt. Utbyggerne påpekte at dette førte til en uheldig avgiftsmessig forskjellsbehandling, og Skattedirektoratet aksepterte at utbyggenes dekking av kommunens anleggskostnad var en avgiftsfri refusjon. Avgiftsmyndighetene har også akseptert at samme modell benyttes ved refusjon av anleggskostnader til blant annet vei, ledningsanlegg, kloakk, lekeplasser osv.

Praktisk gjennomføring av anleggsbidragsmodellen

Før anleggsstart må eiendomsretten til utbyggingsområdet (for eksempel veigrunn) overføres til kommunen. Kommunen vil være byggherre for byggingen av infrastrukturen og avtalepart med de utførende entreprenørene, og den vil motta faktura med inngående merverdiavgift i eget navn. Kommunen blir på denne måten eier av infrastrukturen etter hvert som den bygges. Kontrahering av entreprenører skjer etter en anbudsprosess i samsvar med regelverket for offentlige anskaffelser.

Praktisk sett vil faktureringen skje slik at kommunen mottar faktura fra entreprenøren med MVA. Kommunen krever så refusjon/fradrag for MVA fra Staten.

Merverdiavgift på bygge- og anleggskostnader ved anlegg av veier, rundkjøringer, gangstier, friområder, osv får kommunen dekket ved å kreve

utbetaling av kompensasjonsbeløp fra Staten. Merverdiavgift på innkjøp til bruk i kommunens avgiftspliktige virksomhet (eksempelvis levering av vann- og avløpstjenester) kan kommunen kreve refundert av Staten gjennom innlevering av ordinær omsetningsoppgave.

Kommunen kan så kreve at den private utbyggeren yter et såkalt anleggsbidrag – det vil si en utgiftsrefusjon for kommunens anleggskostnader til utbyggingen av den offentlige infrastrukturen. Avgiftsmyndighetene har i en rekke uttalelser lagt til grunn at beløp kommunen i slike tilfeller krever fra utbyggeren ikke anses som vederlag for levering av tjenester fra kommunen til utbygger, men som avgiftsfri utgiftsrefusjon, anleggsbidrag. Kommunen vil altså få dekket

byggekostnadene eksklusive MVA fra utbyggeren.

Vår erfaring er at kommunene ofte aksepterer å gå inn på en slik ordning hvis de får sikkerhet for at de får dekket alle kostnader til bygging av infrastruktur.

Utfordringer med modellen

Avgiftsmyndighetenes kontroll viser at partene må være oppmerksom på at avtaleforholdene legges riktig til rette. Det er viktig at kommunen er eier og reell utbygger av infrastrukturen. Videre må kommunen være reell oppdragsgiver overfor entreprenørene.

Flere større bykommuner har vært skeptiske til å inngå samarbeid om bruk av anleggsbidragsmodellen fordi den oppfattes som komplisert. Et godt tillitsforhold mellom den private utbyggeren og kom-

munen er derfor et sentralt utgangspunkt for etablering av en anleggsbidragsavtale. Kyndig MVA-bistand viser seg ofte å være en viktig faktor for at kommunens administrasjon og politikere skal bli fortrolig med å inngå en slik avtale.

Skattefrie velferdstiltak

I økonomiske nedgangstider kan det være vanskelig å tilfredsstille de ansattes forventninger til lønnsvekst. Kan det være andre måter å komme de ansatte i møte på, som også gagnar bedriften? Trivsel på jobb, og et godt sosialt samhold, blir viktigere og viktigere når man skal velge arbeidsplass. Velferdstiltak er en fin mulighet til å gi de ansatte helt skattefrie goder, samtidig som at det gjør noe med stemningen i bedriften. Nedenfor ser vi på de skattemessige sidene ved enkelte velferdsordninger.

Av advokat Therese Karoline Gjerde

De fleste bedrifter har en eller annen form for velferdstiltak, men man kunne kanskje utnyttet reglene bedre? Skattefrie velferdstiltak er gunstig for alle – de er skattefrie for den ansatte og fradragsberettigede for arbeidsgiver, samtidig som de etter mitt skjønn også gir mange andre gevinster!

For at noe skal regnes som et skattefritt velferdstiltak, må det være et tiltak som:

- 1) styrker trivselen og samholdet i bedriften, oftest gjennomført i form av et fellesarrangement,
- 2) gjelder alle eller en betydelig gruppe ansatte, og
- 3) er rimelige.

Det er ikke så mye generelt å si om det første vilkåret, men mitt inntrykk er at fellesskapstanken står sterkt når skatteetaten har bokettersyn. Tiltak som går ut på at flere ansatte gjør noe sammen blir således ofte lettere godkjent.

Vurderinger i forhold til hvor mange ansatte som må omfattes for at tiltaket skal godkjennes, kan være vanskelige. Er samtlige ansatte inkludert er det ikke noe problem, men utfordringer kan oppstå dersom kun en avdeling eller en gruppe ansatte er omfattet. Er det klare skillelinjer mellom avdelingene i bedriften taler mye for at en avdeling kan ha sine egne velferdstiltak, for eksempel reise på en tur sammen. Hvis avdelingen er liten kan det imidlertid være et brudd på vilkåret om at «en betydelig gruppe ansatte» må være omfattet. Ledergruppa i bedriften kan kanskje vanskelig defineres som en egen avdeling. Kan en del av en avdeling som arbeider med de samme funksjonene ha sine egne skattefrie velferdstiltak, for eksempel alle sekretærene? Vil sekretærene vurderes annerledes enn lederne fordi sekretærene er «vanlig ansatte»? Man kan ikke utelukke at det finnes uformelle «avdelinger» som kan ha et tilstrekkelig omfang og avgrensning til å være omfattet av velferdstiltaksreglene.

Omfattes for få ansatte vil også hovedformålet om å øke trivselen og samholdet på arbeidsplassen komme i bakgrunnen. Vilkår nummer 1 og 2 henger således sammen. Mitt syn er at det i stor grad må

være opp til bedriftene om vilkårene er oppfylt – om den gruppen ansatte som omfattes i tilstrekkelig grad oppfyller hensikten om økt trivsel og samhold.

Ved vurderingen av om et velferdstiltak er rimelig, må både den økonomiske verdien og tiltakets innhold vurderes – er det vanlig i praksis?

Når det gjelder den økonomiske verdien legges det vekt på både om det enkelte tiltaket er av en økonomisk rimelig verdi, og om samlede velferdstiltak i løpet av et år er av en rimelig verdi.

Det er ikke lett å si hva som er en rimelig verdi, særlig fordi det ikke finnes noen publiserte saker eller uttalelser som sier noe klart om dette. En av de få publiserte sakene (fra Oslo likningskontor) dreide seg om fredagspils. Selskapet, som hadde 65 ansatte, hadde utgiftsført kr. 30.000 og kr. 60.000 for fredagspils til de ansatte i to inntektsår. Gjennomsnittlig hadde selskapet 275.000 kroner i totale utgifter til velferdstiltak hvert av disse årene. Likningskontoret kom til at dette ikke kunne anses som «rimelig». Men hva mente de ikke var rimelig? Pilsen, verdien av pilsen eller den totale verdien? Visste ligningskontoret selv hva de mente var urimelig?

Hvilke eksempler har vi på velferdstiltak som er vanlige i arbeidslivet? Bedriftskantine, firmaturer, julebord, jubileumsarrangementer, forestillinger, bedriftsidrettslag, bedriftshelsetjeneste mv. hører definitivt til de tiltakene man kan ha, men her som i andre sammenhenger har man lov til å tenke utenfor boksen. Er man i tvil, kan man eventuelt be om en bindende forhåndsuttalelse.

Therese Karoline Gjerde

Fast advokat, PwC

Område: Skatt

952 60 154

Hvis jeg hadde vært arbeidsgiver hadde jeg definitivt satset på velferdstiltak – særlig vil jeg slå et slag for:

- Bedriftskantine: Organisert lunsj samler de ansatte til samtaler og hyggelig samvær,
- Firmaturer: Stemningen på jobb etter en vellykket firmatur er fantastisk, og jeg kan ikke annet enn å tro at utgiften er verdt det, og
- Treningstilbud: Alle tjener på ansatte som holder seg i form – den ansatte selv, familien, arbeidsgiveren og kollegaer.

Bedriftskantine

I økonomiske nedgangstider er det ofte tiltak som lunsjordninger som ryker først. Dessverre, vil jeg si! Stemningsendringen ved den ene dagen komme til «dekket bord», til den neste dagen å ha med matpakke, skal man ikke undervurdere.

Det skal kanskje ikke så mye til for å opprettholde en hyggelig lunsjordning – dessuten er det jo et spleiselag mellom ansatt og arbeidsgiver. Regelen her er at de ansatte må dekke arbeidsgivers selvkost av råvarer. Men dersom fordelene er beskjedne – for eksempel ved brød- og påleggslunsj, vil ikke ordningen stå og falle på at man ikke dekker kostnadene krone for krone gjennom betaling fra de ansatte. I en sak fra Jæren tingrett i 1999 ble det godtatt at de ansatte dekket 40-50 % av arbeidsgiverens kostnader i en nøktern lunsjordning. Men en skal nok være varsom med å ta dette til inntekt for å være en generell regel.

Bestemmelsen betyr at alle kostnader til administrasjon av ordningen, bestikk, utstyr, kjøleskap, kokeplater, kantinepersonale, rengjøring mv. helt og holdent kan dekkes av arbeidsgiveren. Er det et cateringfirma som står for ordningen bør råvareprisen være spesifisert i regningen slik at den ansattes egenbetaling kun vurderes ut i fra denne og ikke totalkostnaden.

Firmaturer

For at firmaturen skal bli godkjent som et skattefritt velferdstiltak er det viktig å vite hvordan den må organiseres for at den skal stå seg. Her er det dessverre ofte slik at man trår litt feil. Mange ganger er det dessverre slik at man først drar på tur, og ikke tenker skatt før etterpå. Her er de viktigste fallgruvene:

For det første: Lengden på turen er av betydning. Er oppholdet helt uten faglig innhold, kan turen bare ha to overnattinger, uansett helg eller hverdag. Ønsker man en lengre tur, så legg for eksempel inn et faglig opplegg den ekstra dagen. Det faglige opplegget kan være rene faglige oppdateringer, strategisamlinger, personalmøter eller lignende. Man bør i tilfelle forsøke å dokumentere det faglige opplegget, for eksempel gjennom et program, og det må være en full arbeidsdag. Husk også at selv om turen er innenfor to overnattinger må kostnadene også ligge innenfor det rimelige.

For det andre: Vi ser ofte at vilkåret om at alle ansatte, eller en avgrenset gruppe må være invitert ikke er oppfylt. Her gjelder det generelle vi allerede har vært innom. Husk at man kan invitere ektefeller og samboere med på reisen. Har man med andre enn de som er knyttet til bedriften som ansatte bør man trå varsomt. Tar man for eksempel med kunder på en hovedsakelig sosial tur, så er det fort å regne som representasjon med den konsekvens at det kan bli nektet fradrag og at fordelene må behandles som lønn.

Treningstilbud

Med bedriftsidrettslag menes at bedriften, eller ansatte i bedriften på oppdrag fra bedriften, organiserer fellestrening. Det

kan være fotballag, håndballag, deltakelse i Holmenkollstafetten, gågrupper, løpegrupper, organisert aerobic, treningsrom i bedriften osv. Tilbudet må også her henvende seg til alle, og det må være en fellesskapstanke – man gjør noe sammen. På grunn av dette er det for eksempel ikke mulig å få personlige treningskort til private helsestudioer inn under denne ordningen.

Bedriften kan sponse bedriftsidrettslaget med drakter, for eksempel fotball-drakter, baller og annet utstyr som er nødvendig for å utføre aktivitetene. De kan også utstyre bedriftens trimrom med apparater, betale for deltakerkontingenter i bedriftsserien eller cuper, halleie, leie inn instruktører til aerobic, danskurs eller andre interne aktiviteter – men husk rimelighetsvilkåret.

Det man også må passe på er man ikke dekker private utgifter. Skattemyndighetene har uttalt at utstyret ikke må kunne tas med hjem til privat bruk på fritiden, og videre at utstyr som treningstøy og joggesko, som det er naturlig å ha et personlig eierforhold til, trolig vil bli sett på som utenfor velferdstiltakene. Her er imidlertid grensene uklare. Det er for eksempel helt sikkert at drakter til fotballaget er innenfor regelverket. Utlån av sykler mener direktoratet i for stor grad er egnet til å dekke et privat treningsbehov, men det gjelder nok ikke hvis man for eksempel har en sykkelgruppe på arbeidsplassen, og arbeidsgiveren låner ut sykler utelukkende til denne.

Husk også rimelighetsvilkåret i forhold til utstyr. Dyre golfsett eller annet kostbart og kanskje ikke helt gjengs utstyr i bedriftssammenheng, vil kunne falle utenfor reglene.

Utbetaling til stille deltakere fra indre selskap måtte anses som lønn

Tre personer var stille deltakere i et indre selskap hvor hovedmannens eide 35 %, og de stille deltakernes 65 %. Ansvar for de stille deltakerne var begrenset til de avtalte innskuddene, som ikke var innbetalt. Utbetalinger fra selskapet til de stille deltakerne ble i flere år behandlet som kapitalinntekt, men i 2003 og 2004 ble inntekten omklassifisert til lønn av ligningsmyndighetene. Ting- og lagmannsretten, og til slutt Høyesterett, stadfestet ligningen. Avgjørelsen ble basert på en helhetsvurdering av om utbetalingene mest naturlig måtte ses på som kapitalinntekt eller som en fordel vunnet ved arbeid. I vurderingen ble det lagt vekt på at de stille deltakernes kapitalinnskudd var i samme størrelsesorden som hovedmannens innskudd. Dersom utbetalingene skulle vært ansett som kapitalavkastning av de ikke innbetalte innskuddene, ville det utgjøre en avkastning på henholdsvis 75 prosent for 2003 og 191 prosent for 2004. Alle virksomhetens eiendeler tilhørte dessuten hovedmannen, og det var hovedmannen som var ansvarlig for lønn til de ca. 40 andre ansatte. Retten til utbytte gjaldt bare så lenge deltakerne arbeidet for selskapet. Deltakernes lønnsinntekter gikk betydelig ned etter at de ble partnere i selskapet, og de mottok ikke lenger bonus.

«Deltakernes lønnsinntekter gikk betydelig ned etter at de ble partnere i selskapet, og de mottok ikke lenger bonus.»

Therese Karoline Gjerde

Fast advokat, PwC
Område: Skatt
952 60 154

Lars Helge Aasen

Partner, PwC
Område: Skatt
952 60 274

Spørsmål om beskatning ved ansattes aksjetegning i nystiftet selskap og videresalg

Aksjene i First Securities ASA ble fra stiftelsen i februar/mars 1999 eid av 41 særskilt utvalgte ansatte som forutsetningsvis skulle arbeide i selskapet. I april samme år solgte hver av aksjonærene 51 % av sine aksjer til SpareBank1Gruppen.

Aksjonærene i selskapet opplyste i sine selvangivelser om at de hadde solgt aksjer i First Securities, og de ble skattlagt for gevinstene som kapitalinntekt. Etter et bokettersyn i First Securities i 2001 ble det åpnet endringssaker både mot samtlige aksjonærer og mot First Securities, i det ligningsmyndighetene mente at gevinsten måtte behandles som en fordel vunnet ved arbeid, og at First Securities skulle betale arbeidsgiveravgift.

Skattemyndighetene traff vedtak for tre av de ansatte i saken, og ila tilleggsskatt på 30 %. Under Riksskattenemndas behandling foreslo Skattedirektoratet at skatteplikten skulle knyttes til innvinning av fordel allerede på stiftelsestidspunktet for det nye selskapet, og nemnda traff vedtak i samsvar med dette. Tilsvarende vedtak ble truffet for samtlige ansatte.

Høyesterett uttaler at aksjene ikke hadde noen formelt fastsatt verdi ved stiftelsen. Verdsettelsen var avhengig av en fremtidig inntektsstrøm som i stor grad igjen var avhengig av de ansattes arbeidsinnsats. Høyesterett kom dermed til at fordelene var begrunnet i det forventede oppkjøpet av aksjemajoriteten i selskapet fra en strategisk oppkjøper som ville legge vekt på de ansattes bindinger til selskapet. Fordelen kunne da ikke anses som ervervet allerede ved ervervet av aksjene slik Riksskattenemnda hadde bygget på, men først ved salget av aksjene. Høyesterett kom på denne bakgrunn til at domstolene ikke kunne behandle spørsmålet om omklassifisering av inntekten fra kapitalinntekt til arbeidsinntekt, fordi deres prøvingsadgang var begrenset til gyldigheten av Riksskattenemndas. Høyesterett hjemviste derfor saken til eventuell ny behandling hos ligningsmyndighetene.

Fradragsrett for både øl og vin

Reglene om fradragsrett for bevertning av forretningsforbindelser i Skattedirektoratets forskrift til skatteloven § 6-21-2 er nå endret, slik at øl og vin likestilles. Det betyr at man innenfor reglene kan servere et måltid innenfor 360 kroner, selv om det nyttes øl eller vin.

Spørsmål om fremleggelse av advokatutredning i sak om eiendomsskatt

Kvinesdal kommune hadde besluttet å ilagge en strømrettestasjon eiendomsskatt. I kommunens vedtak ble det blant annet vist til en juridisk vurdering fra et advokatfirma. Eierne Statnett ble nektet innsyn i vurderingen. Statnett tok ut søksmål på vedtaket, og krevde at den juridiske utredningen ble lagt fram som bevis. Alle domstolinstansene, sist Høyesterett, kom til at Statnett ikke hadde krav på innsyn. Høyesterett viste både til bevisforbudet i tvisteloven § 22-5 og til forvaltningslovens regler om innsynsnekt. Høyesterett uttalte at bevisforbudet omfatter advokaters råd til sine klienter, som også gjelder når offentlige organer er klienter. Det har ikke betydning at store deler av det aktuelle dokumentet har karakter av bevis, og ikke rådgivning. Forvaltningslovens regler gjelder formelt ikke i eiendomsskattesaker, men partene og retten var enige om at prinsippene likevel måtte komme til anvendelse. Det vil si at man kan unnta både utredninger som er innhentet i forbindelse med klagebehandlingen, og dokumenter som inneholder råd og vurderinger om hvordan et organ bør opptre i en sak, fra partsinnsyn, noe Høyesterett mente var tilfelle her.

Fradragsrett for tap ved kapitaloverføringer til utenlandsk datter

Telecomputing AS fikk medhold av Høyesterett i at de hadde krav på fradrag for tap på fordring på utenlandsk datterselskap. Fordringen oppstod ved kapitaloverføringer som oversteg datterselskapets lånekapasitet. Ligningsmyndighetene mente at selskapet bare kunne fradragføre tap innenfor datterselskapets lånekapasitet, og at resterende beløp måtte klassifiseres som egenkapital.

Høyesterett uttaler at det er et klart utgangspunkt at de skatterettslige virkningene av en transaksjon må bedømmes ut fra det innhold partene selv har gitt disposisjonen. Viktig var det derfor at selskapet, trass i manglende skriftlige avtaler, hadde gitt til kjenne at de anså overføringene som lån ved bokføring og i regnskapsbilag. Høyesterett uttaler eksplisitt at det ikke er noe krav om at en avtale skal være skriftlig for å være gyldig. Det ble videre lagt vekt på at det ble beregnet rente på det beløpet som lå innenfor debtors lånekapasitet. Det var ikke avgjørende at det ikke var avtalt noe om tilbakebetaling, så lenge partene hadde forutsatt at lånet skulle tilbakebetales. Forfall etter påkrav ble ansett å være ivare tatt av gjeldsbrevslovens bestemmelser. Det ble heller ikke lagt vekt på at det ikke var stilt sikkerhet, som følge av at det ikke finnes noe krav om sikkerhetsstillelse for at et lån skal være reelt.

Fengsel for medvirkning til svart arbeid

En hytteeier ble i Høyesterett dømt til ubetinget fengsel i 21 dager for å ha inngått en avtale med en snekker om å utføre deler av et byggearbeid uten å oppgi det til skatte- og avgiftsmyndighetene. Etter rettens syn forutsetter en effektiv bekjempelse av skatte- og avgiftsunndragelser at også en privatperson som inngår avtale om «svart arbeid» med næringsdrivende, som utgangspunkt risikerer en ubetinget reaksjon. Det unndratte beløp var betydelig (92.785 kroner), og det var et skjerpene moment at hytteeieren bevisst hadde gitt uriktige opplysninger til myndighetene.

EMK ikke til hinder for å nekte dokumentinnsyn i verserende tillegsskattesak

Under en pågående tillegsskattesak ble en skattyter nektet innsyn i skatteetatens saksdokumenter etter ligningsloven. Skattyterne mente at regelen stred mot forbudet i menneskerettighetene om å fremkalle selvinkriminering ved tvang, da skattytere som rammes av bestemmelsen vil føle et press til å avgi forklaring. Høyesterett kom til at selvinkrimineringsforbudet ikke rammer tilfeller hvor det nektes innsyn fordi det er fare for bevisforspillelse, slik som i den foreliggende saken. Det må foreligge et mer reelt element av tvang.

Retten mente videre at EMK artikkel 6 nr. 3 b – retten til å ha anledning til forberede sitt forsvar - ikke gir en ubetinget rett til dokumentinnsyn straks det er varslet at det vurderes å illegge tillegsskatt. Det må foretas en interesseavveining, der faren for bevisforspillelse vil være et sentralt moment. Ved avveiningen ble det lagt vekt på at ligningsmyndighetene hadde gitt forpliktende tilsagn om at skattyteren ville få fullt dokumentinnsyn før spørsmålet om tillegsskatt ble avgjort.

Seminarer høsten 2010

Seminar	Sted	Dato for avholdelse
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Bodø	20. 10. 2010
Due Diligence	Oslo	20. 10. 2010
Arbeidsopphold i utlandet - skatt og trygd	Bodø	20. 10. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Mo i Rana	19. 10. 2010
MVA workshop - fallgruver du bør unngå	Bodø	20. 10. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Fredrikstad	21. 10. 2010
MVA - suksessfaktorer ved internasjonal handel	Oslo	26. 10. 2010
Transfer pricing ved import/eksport av varer	Drammen	26. 10. 2010
Toll, skatt og transfer pricing	Kristiansand	26. 10. 2010
Transfer pricing ved import/eksport av varer	Kongsberg	27. 10. 2010
PwC økonomi- og regnskapssjefs dag	Oslo	27. 10. 2010
Arbeidsopphold i utlandet - skatt og trygd	Bergen	28. 10. 2010
Utenlandske ansatte i Norge	Bergen	28. 10. 2010
PwC Pit Stop	Trondheim	28. 10. 2010
Innkjøp og samfunnsansvar	Oslo	29. 10. 2010
Transfer pricing, finanstransaksjoner og konserntjenester	Stavanger	29. 10. 2010
MVA workshop - fallgruver du bør unngå	Oslo	02. 11. 2010
MVA - suksessfaktorer ved internasjonal handel	Kristiansand	02. 11. 2010
Omorganisering over landegrensene	Oslo	03. 11. 2010
Bokføringslov med forskrifter - status i dag	Mo i Rana	04. 11. 2010
Strategiske risikoanalyser	Oslo	05. 11. 2010
MVA workshop - fallgruver du bør unngå	Trondheim	09. 11. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Oslo	09. 11. 2010
Utenlandske ansatte i Norge	Bodø	09. 11. 2010
PwC økonomi- og regnskapssjefs dag	Bodø	09. 11. 2010
Utenlandske ansatte i Norge	Mo i Rana	10. 11. 2010
Transfer pricing ved import/eksport av varer	Bergen	10. 11. 2010
Finansielle instrumenter	Oslo	10. 11. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Stryn	10. 11. 2010
PwC økonomi- og regnskapssjefs dag	Mo i Rana	10. 11. 2010
Nyheter innen internasjonal skatt og transfer pricing	Stavanger	10. 11. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Måløy	11. 11. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Tromsø	11. 11. 2010
IFRS-dagen: sentrale regnskapsmessige utfordringer og nyheter	Oslo	11. 11. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Harstad	15. 11. 2010
Bærekraftig foretaksstyring	Oslo	16. 11. 2010
MVA workshop - fallgruver du bør unngå	Fredrikstad	16. 11. 2010
IFRS-dagen: sentrale regnskapsmessige utfordringer og nyheter	Bergen	16. 11. 2010
Transfer pricing, finanstransaksjoner og konserntjenester	Kristiansand	16. 11. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Ålesund	16. 11. 2010
MVA - suksessfaktorer ved internasjonal handel	Stavanger	17. 11. 2010
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Ulsteinvik	17. 11. 2010
Bokføringslov med forskrifter - status i dag	Trondheim	17. 11. 2010

Seminar	Sted	Dato for avholdelse
10 lukrative frynsegoder for arbeidsgivere og ansatte	Alta	18. 11. 2010
Transfer pricing: immaterielle eiendeler, R&D og kostnadsbidragsordninger	Stavanger	18. 11. 2010
Personlig formue og inntekt i utlandet. Hva gjør jeg?	Oslo	23. 11. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Mo i Rana	23. 11. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Bodø	24. 11. 2010
Innføring i merverdiavgift	Oslo	25. 11. 2010
MVA - suksessfaktorer ved internasjonal handel	Bergen	29. 11. 2010
MVA - suksessfaktorer ved internasjonal handel	Ålesund	30. 11. 2010
MVA workshop - fallgruver du bør unngå	Ålesund	30. 11. 2010
MVA - suksessfaktorer ved internasjonal handel	Ulsteinvik	01. 12. 2010
MVA workshop - fallgruver du bør unngå	Ulsteinvik	01. 12. 2010
PwC Pit Stop Lysebu	Oslo	03. 12. 2010
Valuta	Oslo	06. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Oslo	07. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Førde	10. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Ålesund	13. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Trondheim	14. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Alta	14. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Drammen	14. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Kristiansand	14. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Stryn	14. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Stavanger	14. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Kristiansund	14. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Sandefjord	14. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Hamar	15. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Kongsberg	15. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Måløy	15. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Tromsø	15. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Gardermoen	15. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Molde	15. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Harstad	16. 12. 2010
Petroleum Tax and International Accounting Update Seminar	Stavanger	16. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Ulsteinvik	16. 12. 2010
Regnskaps- og skattedagen	Bergen	10. 01. 2011
PwC Styreseminar for kvinner	Oslo	19. 01. 2011
Difi-kursene* avholdes	Sted	Dato for avholdelse
Difi - Konkurransesgrunnlag og evalueringsmodeller	Oslo	18. 10. 2010
Difi - Etikk, korrupsjon og ulovlig anbudssamarbeid	Oslo	28. 10. 2010
Difi - Grunnkurs i offentlige anskaffelser	Oslo	09. 11. 2010
Difi - Fordypningskurs i offentlige anskaffelser Oslo	Oslo	23. 11. 2010
Difi - Kontrakter, kontraktsoppfølging og forhandlinger	Oslo	02. 12. 2010
Difi - Miljø, samfunnsansvar og etikk	Oslo	dato ikke fastsatt

* PwC og Advokatfirmaet Wikborg Rein tilbyr sammen opplæring i offentlige anskaffelser på oppdrag fra Difi - Direktoratet for forvaltning og IKT.

KUNDEPOST

Returadresse:
PricewaterhouseCoopers
Postboks 748 Sentrum
0106 OSLO

